

Opbouw

Tot opbouw van het gereformeerde leven

P. Kurpershoek, Assen

Boek of film

De verfilming van een boek valt vaak nogal tegen. Als je tenminste het boek gelezen hebt. De film vult het verhaal ongetwijfeld anders in dan het in de fantasie van de lezer was. De mensen in het boek zien er in de film anders uit, dan de lezer zich voorstelde. En doorgaans is het verhaal zelf ook grondig aangepast aan de eisen van het andere medium. Film is immers zien en lezen is horen. Film is kijken naar de visie op het boek van de regisseur.

Ben ik daarom tegen het verfilmen van boeken? Nee, natuurlijk niet. De kijker moet zich alleen tevoren realiseren dat er altijd afstand zit tussen boek en film. Die twee dekken elkaar van nature niet. En dat hoeft natuurlijk ook helemaal niet.

Veelbelovend

Nu zendt de NCRV dit seizoen een aantal verfilmde bijbelverhalen uit. Begonnen werd met de aartsvaders Abraham en Jacob. Blijkens een recensie kozen de filmmakers "voor een serieuze benadering, waarin naar een zo getrouw mogelijke weergave van de Oud-Testamentische verhalen gestreefd werd." Dat klinkt veelbelovend. Alleen, wat is de 'droom' van de initiatiefnemers van de reeks films? Volgens de recensie dit: "...te laten zien dat de traditioneel door joden, christenen, moslims en humanisten serieus genomen waarden over gezin, trouw en sociale rechtvaardigheid ook nu hun betekenis nog niet verloren hebben".

De filmmaker 'preekt' met z'n beelden dus over het bijbelverhaal. Was het nu nog maar een goede preek. Het chris-

tendom wordt echter met jodendom, Islam en Humanisme op één hoop gegooid. Het gaat steeds om waarden. Mooie waarden, goede waarden, bruikbare waarden, zeker en vast. Maar het is in ieder geval wat betreft Christendom veel te weinig gezegd. Ons christelijk geloof bestaat niet uit een stelsel van normen en waarden, ontleend aan de bijbelverhalen. Wij geloven in de persoon en het werk van Jezus Christus. De vergeving van zonden, de verzoening met God, het nieuwe leven.

Ik ben bang dat die boodschap er niet uitkomt in de NCRV-films. Veelzeggend is het in dat verband, dat alleen het Oude Testament aan bod komt.

Via-via

Is dat nu zo'n ramp? Wie thuis is in bijbel prikt daar wel doorheen en houdt een interessante speelfilm over. Voor wie thuis is in de Schrift is het inderdaad geen ramp. Maar wie de Schrift zelf niet kent en het moet doen met films als die de NCRV uitzendt, komt wel degelijk tekort. En dan denk ik met name aan de jongere generatie. Zelf hebben ze vaak de bijbel niet leren lezen. Ze kennen de bijbelverhalen wel, maar dan alleen via-via. Dat begint al met de kinderbijbel. Er is al een hele generatie groot geworden met de romantische visie op de bijbel van een man als W.G. van der Hulst. Die generatie heeft nog wel de weg naar een zelfstandig lezen van de tekst van de bijbel gevonden.

Liever op computer

De jongere generatie vindt die weg niet zo makkelijk meer. Want na de

kinderbijbel thuis volgt de bijbelles op school. De meeste prot.chr. scholen gebruiken daarvoor de methode Kind op Maandag. Denk maar niet dat de juffen en meesters nog gewoon het 'kale' bijbelverhaal vertellen. Nee, de kinderen moeten al flink bepreekt worden. Ze moeten weten dat het verhaal van Ruth bijvoorbeeld diskriminatie aan de kaak stelt. Nu zou dat best kunnen, alleen de kinderen kunnen het nu en later moeilijk zelf nagaan. Want ze krijgen de bijbeltekst zelf maar mondjesmaat onder ogen.

Voor die generatie is een verfilming van de bijbel geen uitkomst. Want ook daardoor blijft de bijbel zelf een gesloten boek.

Als we niet uitkijken wordt nergens in de opvoeding meer het zelfstandig lezen van en luisteren naar de bijbel bevorderd. Trouwens, was het geloof niet uit het gehoor?

Veel beter dan de bijbel op film lijkt me dan ook de bijbel – in allerlei vertalingen – op de harde schijf van de computer van onze jongeren. Want dat noodt tot zelfstandig bijbellesen, meer dan een bijbelfilm.

in dit nummer

431 J.J. van Es, **Kinderen en avondmaalsonderwijs (3)** 432 A. v.d. Dussen, **Genesis 1 (1)** 434 K. Muller, **Wel een formulier, maar niet het Dordtse** 437 H. Algra, **Kunst in Dordrecht** 442 A. Troost, **Over Dooyeweerd, 1894-1994** 445 Marjon Busstra, **Weerzin om te bukken**

Veertiendaagse uitgave van de gereformeerde persvereniging opbouw

Redactie

Drs. H. Algra
Ds. J. Bouma
T. Hoekstra
Drs. P.J. van Kampen
Mr.dr. J. Meulink
Ds. K. Muller
Ds. W. Smouter
M.J.F. van der Wal
J. Westerkamp-Stegeman

Adres van de redactie

Ds. K. Muller,
Oude Veenscheiding 15,
8446 LC Heerenveen.
Telefoon: 05130-20476
Telefax: idem.

Alle kopij dient uiterlijk dinsdags, in de week voorafgaande aan de week waarin Opbouw zal verschijnen, bij de redactie binnen te zijn.

Kerknieuws/Onder andere(n)

M.J.F. van der Wal,
Brugakker 60-17,
3704 RA Zeist.
Tel. 03404-61525.

Abonnementen en ledenadministratie

M. van Veelen-Vreugdenhil
Administratie Opbouw
Hunze 16
2911 EH Nieuwerkerk aan den IJssel
Tel. 01803-20205.
Gironummer 404945 t.n.v.
Geref. Persvereniging Opbouw.

Lidmaatschap Persvereniging

Aanmelding door overschrijving van min. f 25,- contributie op bovenstaand gironummer.

Abonnementen

Het aanvragen of opzeggen van abonnementen uitsluitend bij de administratie. Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november.

Abonnementsprijs

Bij vooruitbetaling te voldoen.
f 65,- per jaar of f 36,- per half jaar.
Voor studenten f 33,- per jaar.
Buitenland f 92,- per jaar of
f 104,- per luchtpost. Chequekosten buitenland: f 15,-.

Advertenties

Tarief: 63 ct. per mm. bij 45 mm. breed (excl. 17,5% BTW).
Advertenties inzenden tot woensdag 8.30 uur, anderhalve week vóór verschijningsdatum. Familieberichten uiterlijk vrijdagmorgen, in de week voor verschijning. Advertenties en familieberichten rechtstreeks naar Nedag, t.a.v. het bedrijfsbureau.

Technische realisatie

Nedag Grafisch bedrijf b.v.,
postbus 208, 3770 AE Barneveld,
tel. 03420-10760, fax 03420-92542.

Druk

'Steenbergen', Zeist.

In de komende nummers (o.a.):

M.R. v.d. Berg, Vragen van toen – vragen van nu
M.R. v.d. Berg, Brutaal geloof
M.R. v.d. Berg, Zoeken en gevonden worden
M.R. v.d. Berg, Sabbat en zondag
F.H. Blokhuis, Jeugd op de kerkeraad-sagenda
G. v.d. Brink, Doopformulier (herziene versie)
G. v.d. Brink, Schuldig lijden en de dienst der barmhartigheid
Anneke Elzinga, Brieven
R.R. Ganzevoort, Hoe houden we de kerk bij de jeugd
D. Holwerda, Johannes over Johannes
Johan Klein, Vijf jaar na de val van de muur
G. de Lange, Verlangen naar een opwekking
W.J. van der Linde, Gezin – zin of geen zin
J.M. Louwerse, Tussen Evangelischen
A. Troost, Theologische scheppingleer
J.H. Veeffkind, Geweld en geduld
M. Vrijmoeth-de Jong, Ik geloof
B. Wielenga, En laat jonge weduwen trouwen
H. Wierenga, Levensbeëindigend handelen bij pasgeborenen

Kalender

van Ned. Geref. bijeenkomsten van meer dan plaatselijk belang.
Opgave: tel. 05130-20476.

1994

10 dec. Landelijke Vergadering Apeldoorn (TSB; Radio en TV)
16 dec. Zendingsvergadering Den Haag met steunbiedende kerken

1995

14 jan. Landelijke Vergadering Apeldoorn
18 sept. Symposium 25 jaar STAGG te Amersfoort

Rektifikatie

Adreswijziging fam. Storms

Het in het vorige nummer onder Kerknieuws vermelde is niet helemaal korrekt. Het laatst vermelde nummer betreft nl. niet een faxnummer, maar een telefoonnummer.

DECEMBERMAAND – CADEAUMAAND

Bent u op zoek naar een geschenk?

Denk dan eens aan een abonnement op de EB!

Het pastorale (evangelisatie)weekblad.

Voor f 29,00 geeft u een jaar lang elke week een cadeau-tje... aan uw kinderen, aan vrienden, kennissen of wie u maar wilt.

Wanneer u vóór half december een adres opgeeft, sturen we de eerste drie maanden van 1995 het blad zelfs gratis! Voor uw opgave(n) kunt u gebruik maken van de bon, die u ongefrankeerd, in open enveloppe, kunt zenden aan:
EB – antwoordnummer 3520 – 7260 ZX Ruurlo

Elisabethbode

STICHTING ELISABETHBODE
Postbus 2 – 7260 AA RUURLO
Tel. 05735-2233
Fax. 05735-2334

Stuur voor mijn rekening:

naam:

adres:

postcode: plaats:

een EB:-geschenkabonnement aan:

naam:

adres:

postcode: plaats:

(indien u meer adressen wilt opgeven, kunt u die op een afzonderlijk briefje noteren en in de enveloppe meesturen)

J.J. van Es, Urk

Kinderen en avondmaalsonderwijs (3)

Markeringen

We zien in de Schrift duidelijke markeringspunten in het leven van Gods volk. Daarmee kunnen we ons voordeel doen bij de geloofsopvoeding van onze kinderen.

In Exodus 30 lezen we over het hefoffer, een geldelijke bijdrage voor de dienst van de tabernakel. Bij de telling van Israël moest worden gelet op de leeftijd. Ex. 30:14 zegt: „Al wie overgaat tot de getelden, van twintig jaar en daarboven, zal het offer des HEREN geven”.

Onder Israël was een jongeman met z'n dertigste 'meerderjarig'. Koning David (2 Sam. 5:4), Johannes de Doper en de Here Jezus (Luk. 3:23; vgl. 1:36) traden pas met hun dertigste onder Israël op. Bij de roeping van dienstplichtige Levieten voor het werk in de tabernakel stelde de HERE ook een minimumleeftijd van dertig jaar (Num. 4:47; vgl. 1 Kron. 23:3).

Maar op hun twintigste jaar – dus lang vóór zij meerderjarig waren – gingen zij over tot de getelden. Deze betrekkelijk jonge Israëlieten gaven een halve sikkel als een hefoffer voor de HERE en dat offer was ter verzoening. Daar ging het bij de Israëlietische kinderen van kindsbeen op aan. De geloofsopvoeding hield hiermee gelijke tred. Op de achtste dag werden de zoontjes besneden. Eerstgeborenen werden op de veertigste dag in de tempel gebracht en gelost. Op hun twaalde werden zij 'zoon der Wet' en gingen zij mee op de grote feesten naar de tempel. Op hun twintigste werden ze meegeteld en moesten ze voor het eerst zelfstandig een hefoffer brengen „ter verzoening voor hun zielen”.

Hoe gaat dat nu in de kerk van de nieuwe bedeling? De kleine kinderen van Gods Verbond worden gedoopt. Zij leren uit de Heilige Schrift van jongsaf aan (vgl. 2 Tim. 3:15). Vaders en moeders lezen voor uit de Bijbel. Ze laten hun kinderen ook trouw onderwijzen in de 'voorzeide leer'. In de kerk horen de kinderen het Evangelie verkondigen. Op school vertelt de leerkracht Bijbelse geschiedenis. Op catechisatie leren ze uit de Schrift en de belijdenis van de kerk. Het kan allemaal een middel zijn in Gods hand om 'doopleden' mondig te maken en voor te bereiden, zodat ze straks mogen overgaan tot de 'getelden'. De afstand van de kinderen tot de ouders moet steeds kleiner worden.

Het Bijbels geloofsonderwijs is gericht op het zelfstandig antwoord geven op Gods Woord (vg. Deut. 26:16-19). Welke leeftijd geldt dan voor de markeringspunten van de openbare geloofsbelijdenis? Daarvan zouden we nu globaal mogen zeggen: de leeftijd waarop in

onze cultuur en in onze samenleving kinderen zelfstandig beginnen te worden. Natuurlijk kunnen we de 'gegevens' uit de Schrift niet 'gebruiken' om daarmee vandaag een schema te maken. Wel mogen we in de geloofsopvoeding thuis en in de kerk toe werken naar geloofsbelijdenis vanaf hun achttiende jaar, want dan kiezen jongeren voor een levenspartner, een beroep, een vervolgopleiding. Door de overheid worden ze vanaf die leeftijd op verschillende punten persoonlijk verantwoordelijk gesteld.

Het is de moeite waard om de vaste markeringspunten van het oude volk Israël in het oog te houden. Het gaf aan opgroeien in het Verbond een duidelijkheid die ook voor de geloofsopvoeding van grote waarde moet zijn geweest.

Immers gaven al deze markeringen aanleiding tot onderwijs in vraag en antwoord: besneden, gelost, geteld, geroepen tot dienstwerk voor de HERE. Ook wij kennen bepaalde markeringspunten: doop, belijdenis, avondmaal, eventueel roeping tot een ambt.

Konkreet onderwijs

Het komt voor, dat bij de doop van een kind een aantal andere kinderen uit de gemeente rondom de doopvont wordt geschaard. De dominee heeft met hen een kort gesprekje: wat gaan we nu doen met dit water en wat betekent dat? Het is een manier om de jongens en meisjes erbij te betrekken.

Toch zou het goed zijn, wanneer de ouders het initiatief namen om naar aanleiding van de doop op die zondag in de kerk, ook eens met de kinderen te spreken over hun doop. *Sacramenten moeten immers gebruikt worden „om de belofte van het Evangelie nog beter te doen verstaan en te verzegelen” (Zondag 25/66)* Wij moeten onze kinderen hun doop konkreet leren gebruiken in hun leven. Ouders kunnen vragen: weet je wanneer jij gedoopt bent, hoeveel dagen je toen oud was? en door welke dominee? en waar toen over werd gesproken? en weet je wat het betekent, dat je toen water op je voorhoofd kreeg? en wat je daar nu aan hebt? Er valt zoveel te bespreken in dit verband, steeds naar het niveau van het kind. Juist ook in je puberteit kan het je als kind veel steun geven, als je ouders je nog eens vertellen, dat God je heeft aangenomen helemaal zoals je bent en dat je daar niet aan hoeft te twifelen: denk maar aan je doop!

Zo zouden we ook meer direkt moeten spreken naar aanleiding van de viering van het heilig avondmaal. Tot de kleintjes: weet je waarom daar zo'n lange tafel staat, met daarop schalen met brood en een wijnkan en bekers?

Weet je waarom al die grote mensen daar mogen zitten, en waarom ze eten en drinken? Je vader en moeder zijn daar vandaag ook weer aangegaan, want de Here Jezus had ons uitgenodigd en Hij was onze Gastheer. Hij gaf een teken van Zijn liefde. Hij is gestorven aan het kruis op Golgotha. En wat Hij voor héél Zijn volk heeft gedaan, dat heeft Hij óók aan mij gedaan (vgl. Ex. 13:8). En jij hoort ook bij dat volk van de HERE God. De Here Jezus is ook voor jou gestorven en opgestaan en naar de hemel gevaren. Nu mag je leren wat dat betekent en straks belijdenis doen. En dan kun je ook het avondmaal gaan meevieren.

Ouders mogen daar best werk van maken en energie in steken. Maar in de prediking rondom het avondmaal, zullen we de kinderen er toch ook bij moeten betrekken. En tijdens de viering zouden we opzettelijk tot de kinderen kunnen spreken over alles wat daar zichtbaar wordt gemaakt. Het is volgens mij beter dan hen uit de dienst te nemen in een apart zaaltje.

Dat moesten we niet doen, niet tijdens de 'gewone' prediking en ook niet tijdens het 'bijzondere' avondmaal.

Het is immers allemaal bediening van de verzoening in naam van Christus Jezus, bediening aan héél Gods volk, inclusief de kinderen.

Willen we daarnaast de kinderen een dienst bewijzen, laat die kindernevendienst dan vooral weer in de gezinnen een vaste plaats krijgen! Zo was het immers van den beginne de gewoonte onder Israël.

Veel ouders zoeken naar een goede manier om met hun kinderen in gesprek te komen over het geloof. De 'ouderwetse' en tegelijk beproefde manier is die van opzettelijk onderwijs naar aanleiding van de vaste markeringspunten, die de HERE Zijn volk veelvuldig geeft. Kindernevendienst dus thuis: een verrijking voor het gezinsleven, een stimulans en uitdaging voor vaders en moeders om hun geloof te verwoorden, een handreiking aan de kinderen. Met de bede dat God het gebruiken wil als middel om onze kinderen op te voeden tot volwassen christenen.

A. van der Dussen, Eindhoven

Genesis 1 (1)

Problematisch

Het eerste hoofdstuk van de bijbel is in de loop van de geschiedenis voor veel christenen problematisch geworden. Het oude, vertrouwde bericht over de schepping van hemel en aarde in zeven dagen heeft aan vanzelfsprekendheid ingeboet, doordat van de kant van de natuurwetenschap een heel andere opvatting over het ontstaan van de wereld ontwikkeld is. In gepopulariseerde vorm is die opvatting bij een groot publiek bekend geworden. Zo behoort het langzamerhand tot de basiskennis van de moderne westerse mens, dat de ontstaansgeschiedenis van het heelal vele miljoenen jaren bestrijkt. 'Evolutie' is een begrip geworden. Wie aan een middelbare scholier vraagt wat er helemaal aan het begin gebeurde, zal naar alle waarschijnlijkheid een uiteenzetting over de 'Big Bang' te horen krijgen. Dat alles laat zich maar moeilijk verenigen met Genesis 1. Veel mensen – voor zover ze althans nog met de bijbel bekend zijn – zijn dan ook gauw klaar met het scheppingsbericht. Naar hun besef is het een mythe die typerend is voor het stadium, dat de mensheid nog een religieuze verklaring zocht voor het ontstaan van alles. Zij verbazen zich er oprecht over, dat er in onze tijd van natuurwetenschappelijke kennis nog mensen zijn die zulk soort mythen serieus nemen! Ook binnen de kerken zijn er velen die Genesis 1 simpelweg hebben ingeruild voor moderne wetenschappelijke theorievorming. Dat hoeft nog niet te betekenen dat zij het evolutie-model op geen enkele manier in verband brengen met (hun geloof in) God. Maar het verhaal van de zeven dagen – dat is voor hen volstrekt achterhaald.

Inruilen?

Er zijn echter heel wat christenen – en tot die groep behoor ik zelf – die er moeite mee hebben om op deze manier af te rekenen met Genesis 1. Zij willen er niet aan, dat dit verheven bijbelgedeelte zijn tijd zou hebben gehad. Zij houden het erop, dat het scheppingsverhaal deel uitmaakt van Gods eigen boodschap aan ons mensen, en kunnen en willen daarom niet geloven dat het gekorrigeerd of zelfs vervangen zou moeten worden door de natuurwetenschappelijke theorievorming. Maar evenmin willen zij de gedachte aanvaarden, dat alles wat we kunnen weten over de oorsprong van deze wereld al in de bijbel geopenbaard zou zijn, zodat het helemaal niet nodig zou zijn om de natuur methodisch te doorvorsen, op zoek naar haar ontstaansgeschiedenis. Dat zou een oplossing van het probleem in omgekeerde richting zijn: dan ruil je de wetenschap in voor de openbaring. Maar daarmee zou weer geen recht worden gedaan aan de mogelijkheid en de verantwoordelijkheid die God ons

mensen gegeven heeft, om zijn werken in de schepping na te speuren (vgl. psalm 111:2). Nee, de eerbied voor Gods Woord in Genesis 1 mag niet ten koste gaan van een verwerping van natuurwetenschappelijk onderzoek. Wij hebben met twee grootheden te doen, die allebei recht van spreken hebben: het bijbelwoord, en de ontdekkingen van natuurvorsers. En wij mogen geloven, dat die twee niet strijdig met elkaar zijn. Het kan immers toch niet zo zijn, dat God in de bijbel zou weerspreken wat Hij onderzoekers van zijn schepping op het spoor laat komen? En toch lijkt dat laatste het geval te zijn: het gaat geweldig wringen als je Genesis 1 en de moderne natuurwetenschap op elkaar drukt.

Harmonisatie

Om dit probleem op te lossen heeft men pogingen ondernomen tot *harmonisatie*, tot het spanningsloos samenvoegen van enerzijds de bijbelse openbaring en anderzijds de resultaten van natuurwetenschappelijk onderzoek. Die harmonisatie kan op twee manieren plaats vinden: óf door aan te tonen, dat de moderne theorieën over het ontstaan van de wereld kunnen worden ingepast in Genesis 1; óf door te bewijzen dat die theorieën minder uitzicht geven op een bevredigende natuurwetenschappelijke verklaring van het ontstaan van de wereld dan het bijbelse scheppingsbericht. In de praktijk gaan die twee methodes samen, en probeert men zowel Genesis 1 toe te trekken naar de moderne natuurwetenschap, als aan te tonen dat het evolutiedenken onhoudbaar is. Zo is wel geopperd dat de zeven dagen van Genesis 1 geen dagen van 24 uur waren, maar enorme tijdperken. Op die manier ontstaat er ruimte om de moderne gedachte, dat het heelal er miljarden jaren over gedaan heeft om uit te groeien tot wat het nu is, in te passen in de bijbel. Anderzijds hebben christelijke natuurwetenschappers moeite gedaan om in plaats van het naar hun overtuigend gebrekkige evolutie-model een theorie te vormen, die helemaal in overeenstemming is met de beschrijving van de schepping in Genesis 1.

Geen oplossing

Dit streven naar harmonisatie heeft iets sympathieks. Het dient er immers toe, de rust terug te brengen bij al die gelovigen die zich verscheurd voelen door enerzijds hun respect voor het bijbelwoord, en anderzijds hun overtuiging dat recht moet worden gedaan aan resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Maar lukt het zo? Is het op deze manier met het wringen echt gedaan? Ik geloof het niet. Want neem nu eens het merkwaardige gegeven, dat volgens Genesis 1 de schepping van de plantenwereld eerder heeft plaatsgevonden dan die van de hemellichamen. Dat is volkomen in strijd met de alom aanvaarde

gedachte, dat het leven op aarde tot ontwikkeling gekomen is, niet alleen lang nadat de miljarden sterrenstelsels tot stand waren gekomen, maar ook slechts bij de gratie van de structuur van het heelal. Zou er ook maar één serieuze wetenschapper zijn, die voor zijn theorievorming zijn uitgangspunt zal nemen in de volgorde 'eerst planten, toen sterren'? Maar ook aan de andere kant, daar waar men probeert de resultaten van het moderne onderzoek in te passen in het bijbelse scheppingsbericht, is het pogen tot harmonisatie naar mijn mening tot mislukken gedoemd. Het oprekken bijvoorbeeld van de scheppingsdagen tot zeer lange tijdperken is vreselijk gekunsteld. Het is waar, één dag is bij de Here als duizend jaar, II Petrus 3:8. Maar niets wijst erop dat Genesis 1 vanuit dat bijbelwoord gelezen wil worden. Integendeel – de wisseling van het licht van de dag en het donker van de nacht, die tot uitdrukking komt in het avond en weer morgen worden, roept heel bewust het beeld op van de dagen zoals wij mensen die kennen. Dat geldt temeer omdat er sprake is van zeven dagen, waarvan de laatste vooruitloopt op de latere sabbatdag. Hier wordt de werkweek beschreven die uitloopt op de rust! Van die tijdsstructuur blijft niets meer heel, als je de dagen opvat als tijdperken. Bij konsekwente doordenking van die opvatting rijzen ook de wonderlijkste vragen. Waren de nachten eveneens lange tijdperken? En was het dan eeuwen en eeuwenlang donker? En deed God dan niets? En wat moeten we ons voorstellen bij de rust van het zevende tijdperk? Het lijkt mij duidelijk: geen mens zou op het idee van deze uitleg komen, als er geen buiten-bijbelse overwegingen waren die de voor de hand liggende exegese in de weg lijken te staan. Maar dat betekent, dat er eerder sprake is van 'inleg' dan van 'uitleg'. Mijn konklusie is, dat al dit geharmoniseer geen oplossing is, doordat het zowel de bijbel als de wetenschap geweld aandoet.

Evangelieverkondiging

Maar hoe kunnen we dan wél aan beide recht doen? Naar mijn mening lukt dat alleen, indien we er ernst mee maken dat Genesis 1 iets heel anders beoogt dan het verstrekken van natuurwetenschappelijke informatie. Alom wordt ook door orthodoxe christenen erkend dat de bijbel geen leerboek voor natuurkunde of biologie is, maar het komt mij voor dat die erkenning toch nog teveel een kreet is gebleven en te weinig heeft doorgewerkt in het verstaan van het eerste bijbelhoofdstuk. Zo heeft de hierboven beschreven poging tot harmonisatie van enerzijds het scheppingsbericht en anderzijds de resultaten van het moderne onderzoek, mijns in ziens als belangrijkste euvel, dat Gods openbaring door de koker van de natuurweten-

schappelijke benadering wordt geperst. Immers, wie de 'dagen' opvat als 'tijdperken', is in feite toch weer bezig de bijbel te verstaan binnen een natuurwetenschappelijk kader. En wie voor zijn theorievorming over het ontstaan van de wereld zich streng houdt aan de volgorde die in Genesis 1 beschreven wordt, verheft die volgorde daarmee tot wetenschappelijk principe. Het gevolg is niet alleen dat het blijft wringen tussen bijbel en wetenschap, maar ook dat de bijbel zijn eigenlijke geheim niet prijs geeft. Iets daarvan bleek hierboven al: de tijdperkentheorie verduistert de kennelijke boodschap van Genesis 1, dat de werkweek die op rust uitloopt beantwoordt aan de stijl die God zich bij de schepping van de wereld verkoos. Maar dat is allesbehalve een natuurwetenschappelijk gegeven! Alleen wanneer men zich bij de lezing van Genesis 1 echt losmaakt van de natuurwetenschappelijke benadering, zal men de eigenlijke zeggingskracht van het scheppingsbericht kunnen ondergaan. Ik beweer niet dat de bijbelse openbaring over het ontstaan van de wereld geen enkel raakpunt heeft met het natuurwetenschappelijk onderzoek daarnaar. Karl Barth, die een monumentale studie schreef over de eerste hoofdstukken van Genesis, maakt het naar mijn idee te bont door bijbel en natuurwetenschap op te vatten als twee geheel los van elkaar staande benaderingen. De bijbelse openbaring over Gods scheppend

handelen geeft ongetwijfeld het kader aan waarbinnen het natuurwetenschappelijk bezig zijn een zinvolle plaats krijgt. In een volgend nummer van Opbouw wil ik daarover iets meer zeggen. Maar dan moet eerst helder worden hoe Genesis 1 wél moet worden opgevat. Een tikkeltje overdreven, maar wel heel duidelijk is het om te zeggen dat Genesis 1 beoogt het *evangelie* te verkondigen van Gods scheppingshandelen.

Licht!

Om te begrijpen wat daarmee bedoeld wordt, helpt het om stil te staan bij Gods eerste scheppingswerk: de schepping van het licht (Genesis 1:3). De natuurwetenschappelijke benadering stuit hier direkt al op een groot probleem. Immers, volgens Genesis 1 heeft God het licht geschapen op de eerste dag, en heeft Hij pas op de vierde dag de zon, de maan en de sterren gemaakt. Maar waar kwam dat allereerste licht dan vandaan? En hoe moeten we ons de eerste drie etmalen voorstellen in de wisseling van dag en nacht, als er toen nog geen hemellichamen waren? Mensen hebben zich lang het hoofd gebroken over deze vragen en allerlei antwoorden bedacht, het een nog meer gekunsteld dan het ander. Maar kijk nu eens in welk verband Paulus herinnert aan de schepping van het licht. In II Korinthiërs 4:6 trekt hij een parallel tussen het eerste scheppingswerk en de uitwerking van de prediking van Jezus

Christus: "De God die gesproken heeft: 'Licht schijne uit het duister!', heeft het doen schijnen in onze harten om ons te verlichten met de kennis van de heerlijkheid Gods in het aangezicht van Christus." Deze woorden zijn zeker niet bedoeld als een commentaar op Genesis 1:3. Paulus doet niet meer dan de gelijkenis opmerken tussen het verlossende effect van zijn evangelieverkondiging en Gods handelen in den beginne. Maar dat zegt wel heel veel over de schepping van het licht! Kennelijk is er toen, op die eerste scheppingsdag, iets gebeurd dat dezelfde draagwijdte heeft als de verkondiging van Jezus Christus: het werd licht in de wereld! Ik ken dan ook geen beter commentaar op Genesis 1:3 dan dat van de komponist Joseph Haydn in zijn oratorium *Die Schöpfung*. Wat doet Haydn als hij wil verklanken dat God in een duistere wereld het licht zijn intrede laat doen? Hij laat de muziek, tot dusverre nog mysterieus en angstig, als het ware exploderen van blijdschap. En inderdaad, dat wil Genesis 1 zeggen: de inzet van de schepping is ontzaglijk vreugdevol. Het eerste woord dat God spreekt, zet de toon voor alles wat nog komen gaat:

*God heeft het eerste woord.
Hij heeft in den beginne
het licht doen overwinnen,
Hij spreekt nog altijd voort. (gezing 1:1)*

(wordt vervolgd)

J.M.Smelik, Nieuwegein

Rechthoekig of een gebroken riet

Hij was zo rechthoekig. Altijd de meetlat bij de hand.

Elke voorganger werd op de weegschaal gewogen: was hij wel "goed-gereformeerd"? En de nieuwe dominee ont kwam daar zeker niet aan.

De dag na mijn intrede stond hij al op de stoep. Een zakje met eieren in de hand. Van de zenuwen liet hij ze vallen toen hij een hand wilde geven.

Hij had ook een gewichtige missie te vervullen. Dat bleek al gauw tijdens het gesprek op die maandagmorgen.

De dominee was gewikt, gewogen en te licht bevonden. Waarom?

Ten eerste: hij las uit de Nieuwe Vertaling.

Ten tweede: hij had een gezang laten zingen.

Ten derde: hij had enkele malen "Heer" gezegd in plaats van "Here" – en als hij dat thuis voor de radio hoorde, draaide

hij altijd direkt de knop om, want een dominee, die "Heer" zei, was eigenlijk vrijzinnig. Het hoge woord was eruit. De boodschap gebracht.

En alle ingebrachte overwegingen en argumenten brachten geen toenadering. We werden het niet eens. Toen niet. En later ook niet.

Jaren daarna beleefde de gemeente een heel bijzondere zondag. Iemand, die lange tijd de kerk, het geloof en de Here God de rug had toegekeerd, was op wonderlijke wijze teruggekeerd. Hij deed die zondagmiddag belijdenis van zijn geloof en liet zijn kinderen dopen.

De preek ging over de gelijkenis van de verloren zoon. Eigenlijk de gelijkenis van de trekkende liefde van de Vader, want om Hem gaat het het meest.

En wie was nu tenslotte de verloren zoon? Die jongste, die een tijdlang ver van het ouderlijk huis verwijderd was, maar zijn dwaasheid en schuld was gaan beseffen, opstond en terugkwam? Of de oudste, die al die tijd wel als een oppassende zoon thuisgebleven was en enorm z'n best gedaan had, maar vers te gek liet gaan toen zijn vader voor de teruggekeerde zoon een feestmaal aanrichtte en buiten bleef mokken?

Onze rechthoekige broeder was er tijdens die feestelijke kerkdienst ook niet. Hij moest die middag de koeien melken. En waarom al die ophef en drukte om iemand, die zoveel jaren de kerk van binnen niet had gezien en "er op los had geleefd"?

Was hem wel goed de maat genomen?

Weer jaren later werd deze "wachter op Sions muren" ernstig ziek. En daar had hij het begrijpelijkerwijs moeilijk mee. Maar waarmee hij het meest worstelde was, dat hij tot zijn eigen schrik zoveel moeite had met het geloven. Dat had hij nooit verwacht.

De Here God was voor hem zo ver weg. En hij voelde zich zo klein en zo schuldig. Hij durfde God niet goed meer met "Vader" aan te spreken.

Dat biechtte hij eerlijk op, toen ik hem opzocht.

En voor het eerst na de vele bezoeken, die ik in de loop der jaren bij hem gebracht had, voelde ik toen iets van echt contact.

Eindelijk liet hij iets van zichzelf zien.

Wie hij werkelijk was: een mens, bij wie ook heel veel van binnen omgaat aan strijd en twijfel, angst en radeloosheid. Toen konden we voor mijn gevoel goed met elkaar praten.

Niet over kwesties en meningsverschillen en zo, maar over wat wezenlijk is.

En ik kon hem vertellen van die God, Die als een Vader altijd klaar staat om iemand met open armen te ontvangen. Niet alleen de jongste zoon, maar ook de oudste.

Ik moet denken aan de woorden van de profeet Jesaja, die de Heer Jezus vervulde, over het geknakte riet, dat Hij niet zal verbrekken, en de walmende vlaspijl, die Hij niet zal uitdoven.

Armen ontvangen het Evangelie – en zalig is wie zich daaraan niet ergert.

K. Muller, Heerenveen

Wel een formulier, maar niet het Dordtse¹

Op zaterdag 19 nov. kwam de Landelijke Vergadering van onze kerken voor de achtste keer bijeen in de nog nieuwe vergaderzaal van de Tabernakelkerk te Apeldoorn. Het belangrijkste besluit dat op deze zitting werd genomen betreft de invoering van een landelijk ondertekeningsformulier voor predikanten. Met 30 stemmen voor, 4 stemmen tegen en 11 onthoudingen werd het geamendeerde meerderheidsvoorstel van de landelijke commissie Toetsing Akkoord van Kerkelijk Samenleven (afgekort: TAKS) aanvaard. Daarvoor was het minderheidsvoorstel om het uit de 17de eeuw stammende Dordtse Ondertekeningsformulier in een moderne vertaling weer in ere te herstellen, werd verworpen. De stemmenverhouding was daarbij: 11 voor, 25 tegen en 9 onthoudingen.

Ondertekeningsformulier.

De vraag naar aanleiding van bovenstaande besluitvorming rijst of hiermee een ingrijpende wijziging is aangebracht in de koers van de Ned. Geref. Kerken. In ieder geval trachtte de commissie TAKS bij monde van br. C. Huizinga uit Heerenveen en ds J.M. Mudde uit Enschede duidelijk te maken dat het 'slechts' om een verduidelijking ging van hetgeen in het AKS al sinds de jaren tachtig vastligt. In het AKS wordt in de bekende (?) preambule immers gesteld dat de kerken verklaren dat zij de grond voor haar samengaan vinden in de Waarheid van de Heilige Schrift, zoals deze in de drie Formulieren van Enigheid is uitgedrukt.

(Terzijde: ik vraag mij af of de benaming "Akkoord van kerkelijk samenleven" voor onze kerkenordening wel zo gelukkig is; wordt het eigenlijke akkoord niet gevormd door onze belijdenis?)

En bovendien wordt in art. 17 van het AKS gezegd dat de ambtsdragers de drie Formulieren van Enigheid zullen ondertekenen als blijk van hun instemming met de leer van de kerk.

Dordt en Zeist

De discussie ging daarom niet over de vraag of er wel of geen binding aan de belijdenis moet zijn, maar over de vraag van welke aard deze binding moet zijn en op welke wijze deze binding moet worden vastgelegd; grofweg gezegd: streng of minder streng. Ter vergadering werden de uitersten gevormd door enerzijds het voorstel van drs De Jong en anderzijds het kommissieminderheidsvoorstel van br. Kadijk. Om met de laatste te beginnen:

br. Kadijk stelde voor het oude Dordtse Ondertekeningsformulier in ere te herstellen, zij het ook in een moderne vertaling.

Door ondertekening van dit klassieke formulier verklaren predikanten o.a. "dat al de artikelen en stukken der leer in alles met Gods Woord overeenkomen." Of, zoals de Gereformeerde (vrijgemaakte) weergave luidt: "dat de leer van de drie formulieren van eenheid in alle delen geheel met Gods Woord overeenstemt". Bovendien beloven zij, in het geval zij "enig bezwaar of afwijkend gevoelen ten opzichte van deze leer" (Chr. Geref. vertaling) mochten krijgen, dit bezwaar of gevoelen niet te zullen leren alvorens hierover met de kerkeraad, classis en synode gesproken te hebben, en dat zij zich – op straffe van schorsing en afzetting – bij het oordeel van de kerk zullen neerleggen.

Het voorstel om dit oude formulier weer voor alle regio's in ere te herstellen en zo wat dat betreft weer op één lijn te komen met bv. de Chr. Geref. Kerken en de Geref. Kerken vrijgemaakt, heeft het dus niet gehaald. Een – dunkt mij – tamelijk historische beslissing!

Tegenover dit voorstel stond het voorstel van drs. De Jong om in art. 17 van het AKS het volgende vast te leggen: "De kerken verlangen van degenen die haar dienen in het ambt (of zich daartoe opmaken) dat zij dit zullen doen vanuit een hartelijke en onvoorwaardelijke en tegelijk onbekrompen verbondenheid aan de leer der kerk zoals die ligt uitgedrukt in de Drie Formulieren van Enigheid". Verder stelde ds De Jong voor af te zien van "het opstellen en tot gelding brengen van een zogenaamd ondertekeningsformulier". De Jong achtte een eenvoudige ondertekening van de belijdenis voldoende.

Ook dit voorstel haalde het echter niet: met 4 stemmen voor, 24 tegen en 16 onthoudingen werd het verworpen.

De aard van de binding

Ergens tussen deze beide uitersten bevond zich het meerderheidsvoorstel van de commissie TAKS. Dit voorstel haalde het uiteindelijk glansrijk, zij het ook na door de commissie zelf en door de vergadering geamendeerd te zijn. Zo had de commissie zelf het begin van een ondertekeningsformulier van de regio Noord-Nederland al overgenomen. Door deze wijziging luidt de begintekst nu als volgt: "Wij erkennen de Heilige Schrift als het betrouwbare en door God ingegeven Woord van harte als enige regel voor geloof en

leven". Eerst nadat over de Heilige Schrift is gesproken, handelt het formulier over de drie Formulieren van Enigheid.

Ook werd door de commissie een amendement van ds Veeffkind (Krommenie) overgenomen waardoor een predikant de mogelijkheid heeft een van de belijdenis afwijkend gevoelen voor zichzelf te houden; "een klein beetje vrijheid van het domineesmens", zoals ds Veeffkind in zijn voorstel zegt.

Het hart van het aangenomen ondertekeningsformulier wordt gevormd door de verklaring dat de drie algemene belijdenisgeschriften en de drie Formulieren van Enigheid erkend worden "als betrouwbare onderwijzing in en verdediging van de leer der Schrift, daarmee geheel in overeenstemming". En vervolgens dat een dienaar des Woords zijn van "de leer der kerk" afwijkend gevoelen ter toetsing en bespreking aan "de kerkeraad of een meerdere vergadering" voorlegt alvorens deze uit te dragen. Hij belooft bovendien, "op straffe van metterdaad uit de dienst geschorst te zijn", zich aan het oordeel van de kerkeraad of de meerdere vergadering te zullen onderwerpen.

Ds Mudde sprak namens de commissie over een geestelijke binding aan de belijdenis. Ongetwijfeld doelde hij daarbij ook op het slot van het aangenomen formulier: "Zo willen wij ons beijveren de eenheid des Geestes te bewaren door de band des vredes (Ef. 4:3) en vertrouwen wij dat de Geest der waarheid ons de weg tot de volle waarheid wijzen zal (Joh. 16:13)."

Artikel 17

Voorafgaande aan de aanvaarding van een landelijk ondertekeningsformulier besliste de vergadering over een gewijzigde tekst van art. 17 AKS. Een artikel dat alles te maken heeft met het voorgaande. Het gaat namelijk over de "Ondertekening Formulieren van Enigheid".

Duidelijk bleek dat het ingrijpen in de al meer dan 10 jaar vaststaande tekst van het AKS een gevoelige zaak is. Enkele kerken hadden dan ook voorgesteld om toch vooral geen wijzigingen aan te brengen in de bestaande artikelen. Zo schreef de kerk van Oegstgeest van mening te zijn dat het in de voorstellen van de commissie TAKS "gaat om een strakker trekken van de touwtjes" en dat aan het "kleine beetje vrijheid dat in het AKS nog aan het zelfstandige oordeel van de plaatselijke kerken gelaten wordt" gemorrelt wordt.

Dat 'morrelen' slaat in het voorstel van Oegstgeest met name op het door de commissie geschrevene inzake art. 34; een artikel dat op een latere zitting nog aan de orde moet komen. Overigens: het voorstel van Oegstgeest werd met algemene stemmen verworpen.

Duidelijk ging het op de achtste zitting om een gevoelige kwestie. De discussie was af en toe dan ook niet zonder emotionele geladenheid.

Uiteindelijk werden de geamendeerde voorstellen van de commissie echter wel aanvaard. Maar het aantal voor- en tegenstemmers ontlieden elkaar af en toe maar weinig. Zo bleef de zinsnede "Bij volhardende weigering na samenspreking over zijn gevoelens (nl. volharding in de weigering om de belijdenisgeschriften te ondertekenen - KM), zal hij uit zijn dienst worden ontslagen" slechts met een verschil van twee stemmen in het voorgestelde art. 17 staan.

Nieuw is vooral de plaats en rol van de meerdere vergadering in het geval een dienaar van het Woord van de belijdenis afwijkt. Op voorstel van de regio Amsterdam-Haarlem werd besloten dat een kerkeraad mededeling zal doen en rekenschap zal afleggen aan de zusterkerken ("in regionale vergadering bijeen") indien er sprake is van een ambtsdrager die onderteekening van de belijdenis weigert of niet langer voor zijn rekening kan nemen.

Vele voorstellen, vele stemmingen

De stemmingen over de vele voorstellen die op de vergadertafel lagen, gaven af en toe overigens een merkwaardig beeld te zien. Meerdere keren bleek het aantal onthoudingen het aantal voor- of tegenstemmers te overtreffen. Ik had de indruk dat afgevaardigden zich soms maar van stemming onthielden omdat zij door de vele bomen het bos niet meer zagen.

Dat was wellicht ook de reden waarom een afgevaardigde aan het einde van de vergadering voorstelde om, zoals dat in de politiek het geval schijnt te zijn, maar twee stemmogelijkheden te bieden: voor of tegen. De praeses van de vergadering, br. Blokland, merkte in reactie op dit idee op dat het dan tijdens de stemmingen op de toiletten waarschijnlijk wel erg druk zou zijn. Ook ds. Horsman sprak aan het einde van de vergadering over af en toe merkwaardig verlopen stemmingen. Hij stelde voor het geheel nog eens kritisch op zijn consistentie te bezien. Konkreet vroeg hij zich bv. af of hij nu straks met 'zijn' ambtsdragers voor de regionale vergadering moet verschijnen omdat zij op één of ander punt van de belijdenis afwijken.

Trouwens: de in het AKS aangebrachte wijzigingen moeten volgens art. 40 AKS toch nog op een voorgedzette landelijke vergadering door alle kerken beoordeeld worden. Deze voortgezette vergadering zal, zo besliste de vergadering, worden gehouden op 20 mei 1995. Daar kunnen

de kerken zich dus definitief uitspreken over zowel de zaak van de vrouw in het diakenambt als de genoemde zaken betreffende het AKS.

Voorgerecht

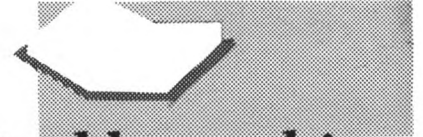
Het hoofdgerecht werd op de achtste zitting gevormd door de voorstellen inzake het AKS. Maar er was ook een voor- en nagerecht. Het voorgerecht bestond zelfs uit twee gangen: het Liedboek-2000 en de Nieuwe Bijbelvertaling.

Zo besloot de vergadering allereerst waarnemend aanwezig te willen zijn in de interkerkelijke werkgroep voor een Nieuw Liedboek. Een voorstel van de kerk van Wezep in die richting werd door de vergadering aangenomen. Een tweede deel van het voorgerecht betrof het rapport van de vertegenwoordigers in de Raad voor Contact en Overleg betreffende de Bijbel (RCOB). Deze vertegenwoordigers zijn de predikanten W. Borgdorff en J.H. Veefkind. Zij konden o.a. melden dat ds. Veefkind door de Kath. Bijbelstichting en het Ned. Bijbelgenootschap tot supervisor is benoemd. Dat wil zeggen dat hij als representant van de toekomstige lezers van een Nieuwe Bijbelvertaling gevraagd is op konsept-vertalingen van bijbelgedeelten te reageren. Een andere Ned. Geref. supervisor is de heer Van der Worp uit Baarn.

Nagerecht

Het nagerecht bestond uit de bespreking van het rapport van de landelijke commissie voor de Geestelijke Verzorgering van de militairen. De oud-krijgsmachtpredikant en nu commissievoorzitter ds. J.M. Smelik sprak namens de commissie en beantwoordde enkele vragen naar aanleiding van het rapport. Het belangrijkste punten uit zijn inleiding en beantwoording betroffen de bezuinigingen in de krijgsmacht. De commissie vreest dat het aantal krijgsmachtpredikanten binnen afzienbare tijd drastisch zal verminderen. Ds. Smelik benadrukte echter dat ook in een krijgsmacht-nieuwe-stijl behoefte zal zijn aan krijgsmachtpredikanten. De vergadering aanvaardde het rapport van deze commissie en bekrachtigde de voorgestelde benoemingen.

1 Omdat de verslaggever voor Opbouw op het allerlaatste moment wegens ziekte verstek moest laten gaan, vindt u hier van mijn hand een weergave van de op 19 november gehouden zitting. Opdat de lezers niet van elke informatie verstoken blijven! (K.M.)

Boekbespreking

Ds. Herman Amelink. Paulus. De Apostel en zijn Evangelie. Van den Berg. Kampen. 1994. 224 pp. prijs f.39,50.

een heel nuttig boek!

Wie het blauwe boekje van de Nederlands Gereformeerde Kerken inziets ziet als eerste in de rij predikanten ds. Herman Amelink vermeld staan, emeritus predikant van de gemeente van Langerak en met zijn 75 jaar een van de "veteranen" in onze kring van dominees. In de loop van lange jaren heeft ds. Amelink een studie van de apostel Paulus gemaakt die onlangs heeft geleid tot de publikatie van een kloek boek. Dat is niet de enige manier om het boek te beschrijven. Ik zou ook kunnen zeggen dat het een prima leesbaar boek is, een nuttig en informatief boek ook, dat helpen kan bij nauwgezette Bijbelstudie. De vele voetnoten verwijzen naar uiteenlopende titels van studies over het Nieuwe Testament, maar het meest komen toch rechtstreekse verwijzingen naar het Nieuwe Testament voor. 't Is een boek dat heel aardig zou zijn voor de weer te verwachten donkere wintermaanden. Ook Bijbelstudiekringen zouden met profijt van dit boek gebruik kunnen maken, maar ook degenen die van plan zijn belijdenis te gaan doen zouden veel aan dit boek kunnen hebben. Deze lijst van hen die met het lezen van dit boek een stimulans voor kennis en geloofsleven zouden kunnen krijgen is hiermee stellig nog niet uitgeput!

een heldere stijl

Dat is een eerste beschrijving en typing. Vervolgens hoop ik wat meer in detail te treden. Ik doe dat steekproefsgewijs; dat is bij een boek van dit kaliber noodgedwongen de enige manier, meen ik. Eerst maar wat over de stijl. Die is bijna zonder uitzondering zeer bevattelijk. Ik heb eigenlijk in dit boek van ruim 220 pagina's maar een zin gevonden die me wat moeilijk te volgen lijkt. Dat is: "Hoe indrukwekkend is het anakolotgebruik van de apostel en hoe indringend het hanteren van de diatribe." (53) (Zo'n opmerking is feitelijk alleen bedoeld om aan te geven dat ik min huiswerk als recensent goed heb proberen te doen.) Verder is, zoals gezegd, de stijl van het boek mijns inziens een model van helderheid en eenvoud. Ds. Amelink weet heel goed dingen te verduidelijken. Wat betreft het niveau het volgende. Het boek lijkt me bij uitstek geschikt voor betrokken gemeentelieden die nochtans geen studie theologie hebben gevolgd: het overgrote deel van de vaderlandse rechtzinnige Christenheid, met andere woorden. Wie al zich heeft gevoed met Paulus van Herman Ridderbos of een vergelijkbaar dik boek van de Schotse Nieuwtestamenticus F.F. Bruce Paul, The Apostle of the Heart set free, vindt in

Ds. Amelinks boek misschien weinig dat hem of haar al niet langs die weg bekend geworden was. Wie enigszins begrijpelijk voor het lezen van voor-noemde "turven" mocht terugschrikken krijgt met dit boek een heel handzaam en ook bepaald niet simplistisch boek in handen: zeer goede waar voor zijn of haar geld!

de inhoud

In vijftien hoofdstukken wordt de levensloop en de "theologie" van Paulus uiteengezet. In hoofdstuk 1, "Meer gearbeid dan zij allen" wordt een poging ondernomen om Paulus' achtergrond te schetsen. "Saul, vervolger en apostel" vertelt het verhaal van zijn bekering. In hoofdstuk 3 gaat het over de relatie tussen Paulus en de overige apostelen. Het vierde hoofdstuk vertelt over de Hellenistische wereld waarin Paulus werken moest; daar lezen we (soms naar mijn smaak iets te kort) over het koine Grieks, "syncretisme" (de vermening van religieuze opvattingen en praktijken in uiteenlopende erediensten), de heerserscultus en de twee hoofdvormen van Griekse wijsbegeerte die in het boek Handelingen aan bod komen: de visie van de Epicureeërs en de Stoïcijnen. Een volgend hoofdstuk gaat over de situatie van de Joden in het Romeinse Rijk en de wijze waarop Paulus zich van die "infrastructuur" van wegen en steden en synagogen bedient. Na een hoofdstuk over Paulus' medewerkers gaat het in 9 capita over de opvattingen en de verkondiging van Paulus. Welke hoofdkenmerken draagt zijn prediking en vooral, wat geloofde Paulus en hoe formuleert hij het? Bij dat alles blijft maar weinig dat echt gezegd moet worden buiten beschouwing, meen ik zelf.

onder deskundige leiding

Het gevolg is dat de lezer onder deskundige leiding door het Nieuwe Testament wordt gevoerd, met voetnoten onder aan elke pagina om aan te duiden waar men de tekstverwijzing vinden kan. Voorbeelden van stukjes informatie, inzicht en doorzicht zin legio! Amelink gaat in op de vraag of Paulus inderdaad "een man van twee werelden", de Joodse en de Hellenistische geweest is. (9) Hij hanteert wezenlijke eruditie zonder er zwaarwichtig onder te worden, b.v. in een korte alinea waar even wordt gesproken over het Grieks woord voor "opvoeden" en wat dat betekent voor de vraag of Paulus nu in Tarsus of in Jeruzalem is opgegroeid. Binnen het bestek van een bladzijde komen we alle keren tegen dat Paulus zich op zijn Romeinse burgerrecht beroepen heeft, wat dat vermoedelijk wel of niet betekende, of het een recht was dat zijn familie verworven had of geschonken was vanwege eventuele opvallende verdiensten die de stad Tarsus aan het keizerrijk verleend had en nog diverse dingen. (Ds. Amelink voelt het meest voor een door Paulus' familie verworven recht, maar zegt m.i. terecht: "Vanuit de Schrift is dit echter niet te beslissen." p.12) Verder – nu kom ik tot een willekeurige opsomming van ge-

vens – gaat het over de vraag of Paulus een tentenmaker of een schoenmaker/leerbereider was, (16,17) en de vraag of vermelding van Benjamin als zijn stam wel of niet van gewicht was, en zo ja, is dat dan theologisch gewicht? (19vv) Was hij wel of niet getrouwd, of getrouwd geweest (23-26)? Steeds, of bijna steeds, voel ik me in ds. Amelinks gezelschap bij het afwegen van die kwesties; zijn argumenten lijken me haast zonder uitzondering wijs en goed afgewogen. Slechts een enkele maal weet hij me niet te overtuigen; zo twijfel ik wat aan de juistheid van zijn uitspraak over het konflikt tussen Paulus en Barnabas over Markus aan het einde van Handelingen 15. "Misschien liet Barnabas zich leiden door een misplaatst gevoel van loyaliteit jegens zijn familie" is wel voorzichtig gesteld. Een paar zinnen verderop lees ik echter: "Uit de verdere gang van het boek Handelingen blijkt dat Lucas het werk van Paulus bleef volgen. Vanaf dat moment geeft de Heilige Geest alleen Paulus aandacht en dat zegt wel iets over zijn gelijk in dit geschil." (71) Op die gedachtengang is m.i. wel wat af te dingen. De reden dat Lukas Paulus volgt ligt, zo wordt in Handelingen 16:10 gesuggereerd, in het feit dat hij op Paulus' tweede Zendingsreis zich bij het reisgezelschap van de apostel heeft gevoegd. Het woord "zij" in het begin van hoofdstuk 16 wordt vervangen door "wij" vanaf vers 10 van datzelfde hoofdstuk. Ook zou ik geneigd zijn aan de (door ds. Amelink natuurlijk vermelde) tekst in 2 Timotheüs 4:11 de konklusie te verbinden dat Barnabas met zijn geneigdheid om Marcus nog een kans te geven gelijk heeft gekregen! Ook Paulus is Marcus als "nuttig voor de dienst" gaan ervaren. Daar haal ik persoonlijk de les uit dat we mensen die ons tegenvallen niet te snel moeten afschrijven, maar steeds weer nieuwe kans moeten geven. Ik vermeld dit geval als een van de weinige waar ik met de auteur wel zou willen discussiëren over de juistheid van een uitspraak. Als we dan opnieuw beseffen dat het om een geheel van 220 pagina's gaat, dan is dat wel indicatie hoezeer Amelink verstandig en genuanceerd wil denken, en daar ook heel vaak zeer in slaagt.

een greep uit de inhoud

Blijft overeind dat lezers in ds. Amelinks boek vinden dat het Romeinse Rijk ongeveer 54 miljoen inwoners bevatte, waarvan 7% Joden (63), dat Lukas konsekwent van Silas spreekt, terwijl Paulus het altijd over Silvanus heeft (73), dat Timotheüs ook in de gevangenis gezeten moet hebben, met verwijzing naar de Brief aan de Hebreërs 13:23. (76) En nog veel meer! Met name als het gaat om Paulus' visie op de rechtvaardiging, is het goed om het boek met aandacht te lezen. (hoofdstuk 10, "Het Kardinale Dogma".) Zo zal ook menige (oudere?) lezer met extra aandacht kijken wat er over Israël en de Kerk geschreven staat (pp.203-217). Daar vind ik persoonlijk de weergave wat aan de korte kant; er is stellig reden te vragen of bij een volgende druk een en ander iets uitvoeri-

ger kan, temeer omdat op dit punt wellicht door niet iedereen gelijk gedacht wordt. (Of "Rabbi Small van Kemelman" (215) voldoende geïntroduceerd is voor diegenen die die boeiende Joodse detectives niet kennen betwijfel ik.) We kunnen het met ds. Amelink eens of minder eens zijn bij uitspraken over de Gereformeerden en Evangelikalen (dat woord acht ik overigens minder juist dan "evangelischen" in de context waarin hij spreekt), de Evangelische Alliantie en de kwaliteit van psalmen vergeleken met opwekkingsliederen (pp.187,188), feit is dat zijn opening van de Schriften lezers alleen maar goed kan doen. Het boek is in veel opzichten een "echt commentaar in de Gereformeerde traditie" te noemen, meen ik.

Nog een punt dat ik wel belangrijk vind. De auteur haalt een keur aan werken aan, variërend van de oude prediker Johannes Chrysostomus (incidenteel) en Calvijn (vaker) tot eigentijdse literatuur over Paulus. Daarbij lijken me bijna alle relevante boeken in ons taalgebied behandeld, en vaak zo behandeld dat je als lezer inzicht krijgt wat de "theologische ligging" van die auteurs is. Ook blijkt geregeld bekendheid met de Duitse literatuur maar wat ik een beetje betreurt is het goeddeels ontbreken van verwijzingen naar een menigte nuttige werken in het Engelse taalgebied. Voorzover ik zo gauw kon nagaan waren verwijzingen naar Engelstalige artikelen of boeken op pp.147 en 189 de enige. Daarmee bleven uitstekende werken van Michael Green, F.F. Bruce (voorzover niet vertaald; zie p.70) en vele anderen buiten beeld. Naar ik vermoed, is dat ten dele een generatie-kwestie. Jammer is het echter wel, als ik tenminste terecht het vermoeden uitspreek dat veel jongeren tegenwoordig veel gemakkelijker een Engels dan een Duits boek ter hand nemen.

Zelf voel ik me zeer vertrouwd met die Engelstalige traditie en op de een of andere manier heeft dat ook wel enige invloed op mijn zicht op bepaalde zaken. Jammer vind ik ook dat een boek als Paulus van John Drane, dat een jaar of tien geleden bij Gideon uitkwam, en het daar ook verschenen Joden en Heidenen en het Nieuwe Testament van de hand van Menachem Benhayim onvermeld gebleven zijn. Dat waren een paar boeken uit de meer "evangelikale traditie", die ik destijds zelf vertaald heb omdat ze m.i. aanvulden wat er in ons land aan theologisch aanbod was. Juist omdat ds. Amelink zoveel titels vermeldt, betreurt ik de afwezigheid van een werk dat echt geprobeerd heeft met de aanspraken (en aanvallen) van de "Redaktionsgeschichte" serieus te nemen en te pareren. Maar zoals duidelijk zal zijn, kan een boek niet alles bevatten, zeker niet, als het qua aantal pagina's binnen de perken moet blijven. Samenvattend konkludeer ik dat ds. Amelinks boek een aanwinst in de boekenkast en voor ons geestelijk leven is. Mits het werk ook gelezen wordt, uiteraard! Zeer aanbevolen.

Pieter van Kampen

H. Algra, Den Helder

Kunst in Dordrecht

In de treintaxi in Dordrecht vraagt de chauffeur: "Is er iets te doen in die kerk? Gisteren moest ik er ook al een paar mensen naar toe brengen!" Inderdaad, er is in de 'Open Hof' iets te doen. De kerk is niet alleen op zondag geopend. Deze week worden er de kunstsdagen gehouden.

In het kerkgebouw, een houten noodgebouw van een voormalige school, is het een drukte van belang. Er lopen kinderen en jongeren rond. Je zou bij een kunsttentoonstelling een iets ouder publiek verwachten. Het blijkt dat Hans van Seventer net een lezing over kunst, speciaal gericht op de jeugd, heeft gehouden. De kerkzaal ziet er heel bijzonder uit: alle wanden zijn versierd met schilderijen. De muziek van Modeste Moessorgski ('de schilderijtentoonstelling', 1874) speelt me even door het hoofd. Zo zie je weer eens waar muziekonderwijs op school goed voor is, al merk je dat soms jaren later.... Misschien dat de jongeren zich later ook deze schilderijtentoonstelling zullen herinneren.

Vier dagen kunst in de kerk

Aan twee organisatoren, Jannie Kleingeld en Leny Horsman, stel ik een paar vragen. De eerste vraag is, hoe ze op dit idee zijn gekomen. Leny: "In 1991 waren we van plan om Hans van Seventer uit te nodigen voor een lezing. Tijdens de voorbereidingen groeide het plan uit tot een expositie én een lezing, mede omdat ons kerkgebouw daar erg geschikt voor is. Toen duurde de tentoonstelling twee dagen en dat vonden we te kort, ook al als je kijkt welke voorbereidingen het allemaal vraagt om zoiets te organiseren. Deze keer hadden we vier dagen tot onze beschikking. Je kunt dan ook veel meer doen. En het blijkt opnieuw dat we met ons gebouw werkelijk alle kanten uitkunnen."

Muziek

Bij kunst denk je misschien aan schilderijen, maar er is ook muziek. Zo waren er op woensdagavond muzikale bijdragen van Nando van Essen en Gerard Rijken van Olst. Leny: "De combinatie van zitten, kijken en luisteren is heel plezierig. Je luistert naar de muziek, maar af en toe wordt je oog ook weer getrokken door een schilderij wat hier hangt." Op donderdagavond trad de dansgroep Het Theaterhuis op met 'Man in the black coat' en het 'Bosnisch Requiem'. Jannie: "De theatergroep staat onder leiding van Natasja Visser-Martinov, zij komt zelf uit Kroatië. Ze is er ook in de afgelopen jaren een aantal malen geweest. Het 'Bosnisch Requiem' is gebaseerd op verhalen van vluchtelingen. Ik vond het een heel aangrijpend stuk. Ook de

mensen in de zaal werden bij dit theaterstuk betrokken."

Organisatie

Hoe zit de organisatie van zo'n tentoonstelling in elkaar? En hoe kom je in de publiciteit? Jannie: "We hebben de kunstsdagen met nog twee vriendinnen georganiseerd. Daar zit inderdaad wel het een en ander aan vast. Wat de publiciteit betreft: we hebben alle kerken in Dordrecht aangeschreven; in vrijwel alle kerken kennen we ook persoonlijk mensen, die werden contactpersoon. We hebben gezorgd voor publiciteit in de kerkbladen, er zijn folders en posters uitgedeeld. Ook werd aan de kerken in de regio's (Dordrecht en Rotterdam) informatie toegezonden. We hebben de indruk dat de mensen uit de regio dit ook erg op prijs hebben gesteld. Daarnaast zijn er folders aan kennissen in het land toegezonden."

Gesprekken

Ik ben benieuwd of er ook mensen van buiten de eigen gemeente naar deze tentoonstelling komen. Dat blijkt inderdaad het geval. Soms nemen gemeenteleden buitenkerkelijke kennissen of burens mee. "Ze komen zo eens op een heel andere wijze met de kerk in aanraking, je bent dan op een bepaalde manier drempelverlagend bezig." Het blijkt ook dat zo'n tentoonstelling andere contacten mogelijk maakt, je raakt met elkaar aan de praat. Het contact geldt ook de leden van de eigen gemeente: "Je komt opeens met iemand in gesprek met wie je anders zelden spreekt. Je hebt het dan over een schilderij en je ontdekt dat je er allebei op een bepaalde manier naar kijkt. Het is heel boeiend om te ontdekken dat je op zo'n manier toch dichterbij elkaar kunt komen te staan."

Motivatie

Waarom hebben de organisatoren

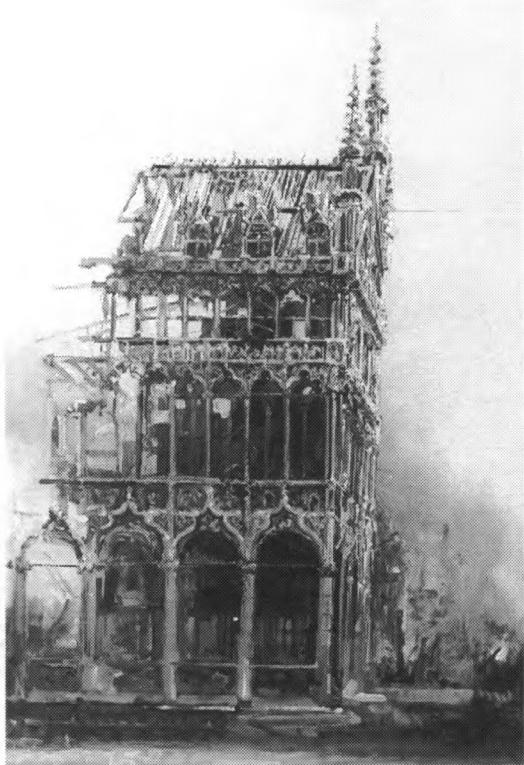
zoveel werk verzet om deze tentoonstelling mogelijk te maken? "We vinden het leuk om iets te organiseren. We vinden het ook een goed idee om kunst dichterbij de mensen te maken, zoals Hans van Seventer destijds al deed met zijn lezingen. En een expositie is dan nog beter. Zoals al eerder naar voren kwam, is ons kerkgebouw gemakkelijk te gebruiken voor allerlei evenementen en we vinden het als gemeente fijn om het zo ook te gebruiken. Daarnaast proberen we de kinderen in onze gemeente altijd een belangrijke plaats te geven, vooral bij de feestdagen, tijdens gemeenteweekends en ook hierbij. Kunst komt voor hen op deze manier heel dichtbij, ze sjouwen er zelfs mee rond. Ook is het goed dat ze kunstenaars ontmoeten die zelf christen zijn. Alles bij elkaar: het zo met elkaar op een andere, ontspannen manier bezig zijn, waarbij je elkaars verschillende gaven weer ontdekt en het genieten van zoveel mooie dingen om je heen, de expositie, de muziek, de bloemen, het theater, dát vinden we 'stukjes van het Koninkrijk'."

Verzekering

Nog even een vraag van materiële aard: zijn de organisatoren er niet bang voor dat de kunstwerken gestolen worden? Angst wordt door Leny en Jannie niet genoemd. Wel slapen er deze week 's nachts twee mensen in de kerk. "Dat moest van de verzekering."

Een rondje door de zaal

Ik loop even een rondje langs een aantal schilderijen. Steeds weer kom ik terug bij het werk van Jan van Loon. Dat zegt niets over de kwaliteit van het andere werk, het is een persoonlijke voorkeur. Het open land van Groningen en het ruige landschap van IJssland, vastgelegd op het doek. Ik vraag aan een jongen van een jaar of

Brussel/Sarajevo. Rein Pol

12 wat hij het mooiste schilderij vindt. "Dat met de sneeuw, in de gang. Het is ook erg duur." (van Pit van Loo). Een tiener: "Het schilderij van Sarajevo, met dat kapotgeschoten huis." (van Rein Pol). Andere bezoekers zie ik steeds weer andere schilderkunst bewonderen. Zo heeft iedereen zijn eigen voorkeur. Valt er een objectief antwoord te geven op de vraag wat 'goede kunst' is? Wie weet, weten de kinderen die hier rondlopen het antwoord wel. Eens even vragen....

Dropjes en kunst

Drie jongeren die de lezing van Hans van Seventer hebben gehoord: wat hebben ze onthouden? Els: "Het ging over smaken. Het is net als bij dropjes. Je kunt niet zeggen dat het ene dropje beter is dan het andere dropje, de ene houdt van zoute drop, de andere weer van andere drop. De één schildert de huiskamer op de ene manier en de ander op de andere manier. En het is ook wat je er in ziet, want laatst hielp ik in de kerk met het schilderen van een muur en toen zei iemand: Hé, je hebt een boot geschilderd. En inderdaad, als je op een bepaalde manier keek, leek het wel een boot. Toen zag ik het ook zo." Een kwestie van smaak, dus. Eens even verder doorvragen.... Een vraag aan Karel wat hij het mooiste schilderij vindt. "Dat wat hier achter ons hangt, met dat water." Jaap vult hem aan: "Ik vind wel dat je moet kunnen zien wat het is, anders vind ik er niks aan." Karel: "Het is trouwens wel duur, ik kan maar de helft betalen." Ik vraag aan hem of zijn vader dan niet de andere helft wil betalen. "Ja, maar die heeft weer een andere smaak, dan

hebben we straks twee helften van verschillende schilderijen in huis."

Schilderkunst door het oog van jongeren

Els gaat nog even verder door op het schilderij 'Tabitha's Ark' van Paul Martin. Hans heeft uitgelegd hoe dit schilderij tot stand is gekomen. "Er hebben eerst andere personen op gestaan, maar hij heeft het later toch weer veranderd. En je ziet er allemaal mensen en voorstellingen uit de Bijbel op, die elkaar nooit zijn tegengekomen. Eva zie je, en de slang, en Lazarus, de haan die kraaide bij Petrus, Dorcas, en de 5 broden en de 2 vissen. Ik vind het erg mooi."

Jaap: "Als je weet wat het is, ga je het mooier vinden." Els: "Wat ik ook een bijzonder schilderij vind, is dat gebouw van Sarajevo. De schilder wilde uitleggen wat het betekent als er bij ons oorlog zou komen en als ze onze mooie gebouwen in puin zouden schieten. Dan ga je er echt nog eens extra over nadenken. Maar het mooiste schilderij vind ik het schilderij dat hier om de hoek hangt, even kijken in de lijst hoe het ook alweer heet, het heet 'Beschermgengel'. En 'Yellow Rose' vind ik ook erg mooi" (respektievelijk van Bettina Clowney en van Tineke van den Berg).

Een moeilijke vraag is, of deze schilderijen ook met het christelijk geloof te maken hebben. Els: "de meeste schilders zijn wel christelijk". En hebben ze ook hun tekenleraar meegenomen? Karel: "Nee, want ik heb geen tekenleraar." Els: "Nee, ik heb er niet aan gedacht, het had wel gekund natuurlijk." En hoe zouden deze 3 jonge

gemeenteleden het vinden als er op zondag ook kunst in de kerk zou hangen? Jaap: "Ja, dat zou ik wel goed vinden. Dan heb je ook eens iets om naar te kijken. Dan ziet de kerk er meteen heel anders uit." Tenslotte: vinden jullie het goed als ik een paar dingen die jullie gezegd hebben in 'Opbouw' zet? Jaap: "Dat lees ik nooit, want mijn vader neemt het altijd direct mee naar boven." Advies aan deze vader: 'Opbouw' voortaan beneden laten liggen!

Tupperware

Hans van Seventer heeft nog net even de tijd om mij te woord te staan, voordat hij een lezing voor 'de grote mensen' moet gaan houden. Aan hem de vraag of het houden van zo'n tentoonstelling zin heeft. Hans: "Kunst bereikt altijd een kleine groep mensen. Er bestaat onder mensen doorgaans een huiver voor alles wat kunst is. Ze kopen in één avond een auto van f 30.000, =, maar ze doen 2 maanden over de aankoop van een schilderij van f 1000, =. De drempel ligt dus hoog, het lijkt wel of veel mensen zich schamen als ze een kunstwerk kopen. Men ziet kunst als luxe. Kunst is ook geen werk, vindt men, daarom hoor je een kunstenaar niet te betalen. We zien dat in de kerken ook. Denk maar eens aan de positie van de organist in onze kerken. En dat terwijl de zangers in de Bijbel de eerste betaalde tempeldienaars waren, zelfs nog voor de priesters.

Men ervaart dus een drempel ten opzichte van de kunst. Daarom moet je naar de mensen toe gaan om hen te bereiken. We hebben dit soort avon-

Tabitha's Ark (detail), Paul Martin

Stilleven op tafel. Libbe Venema

den vroeger ook wel in huiskamers gehouden. Ik zei dan wel eens dat we een 'Tupperware-avond voor de kunst' hadden. Gereformeerde mensen stapten niet gauw naar een galerie. In de kerk ligt voor hen de drempel lager; hoe vreemd het ook klinkt: hier hangt voor hen een minder heilige sfeer dan in een galerie, hier komen ze wel kijken. Voor de verkoop hoeft je het niet te doen, maar het brengt kunst dicht bij de mensen. Ik ben dan ook heel blij met zo'n initiatief als vanuit de kerk in Dordrecht. Eerst zie je er tegenop om met zoveel kunstwerken een lange reis te maken. Er hangen hier meer dan 100 schilderijen van kunstenaars die betrokken zijn bij Art Revisited. Achteraf ben ik dankbaar dat we het toch gedaan hebben. We krijgen veel bemoedigende reacties."

Pre-evangelism

Wat heeft het organiseren van zo'n tentoonstelling met het christelijk geloof te maken? Hans: "Je kunt het zien als een soort pre-evangelism (een term van dr. F.A. Schaeffer, die ook gebruikt werd door Prof. dr. H.R. Rookmaaker) voor de gemeente. Er komen hier bijvoorbeeld ook buitenkerkelijken. Ze komen op deze manier ook eens in de kerk, bijvoorbeeld met hun burens mee. Ze zien dat de kerk iets heel anders doet dan het saaie dat ze altijd bij de kerk verwachten. Je bent samen met elkaar bezig en je merkt dat het in de kerk ook heel bijzonder kan zijn, dat er een goede sfeer hangt, dat je met elkaar bezig kunt zijn."

4 visies op kunst

Het is tijd om een plaatsje in de zaal te zoeken. Er worden stoelen aangedragen om iedereen een plek te geven. Even later vertelt Hans van Severter in een levendig betoog een aantal zaken die de kunst voor de leek veel dichterbij brengen. Eerst gaat hij in op 4 verschillende visies op kunst.

1) *Kunst is een luxe.* In deze visie worden de dingen beoordeeld op hun nuttigheid. Een nuttige samenleving

betekent echter een esthetische verarming. Kijk maar eens naar de schoonheid van een industrieterrein. Mooie industrieterreinen zie je zelden.....

2) *Kunst is de opvolger van de religie.* Nu het christelijk geloof als dragende kracht van de samenleving bezig is weg te vallen, verwacht men dat de kunst ons iets biedt waardoor het leven toch nog zin krijgt.

3) *Kunst is datgene wat in een museum hangt.* De experts maken dus wel uit wat kunst is: je moet ervoor gestudeerd hebben. De werkelijkheid is relatief, je maakt je eigen zin. Het is in deze visie zelfs al duidelijke welke kunstenaar 'het gaat maken': de kunstenaar die de experts aan zijn zijde weet.

4) *Kunst is een getransformeerde wijze van kijken.*

Met deze wat moeilijke term wordt bedoeld dat het kijken weliswaar centraal staat, maar dat je manier van kijken niet onbevooroordeeld is: er gebeurt iets mee. Je kijkt altijd met je eigen ogen, met jouw geloof, met de achtergrond van jouw cultuur. De waarneming, het kijken, vormt echter wel de dragende kracht van de kunst; kunst begint en eindigt met het kijken.

Is A beter dan B?

Zonder waarneming bestaat geen kunst; je gebruikt je zintuigen om waar te nemen. Er bestaan bepaalde wetmatigheden (een term uit de Wijsbegeerte der Wetsidee), waarmee je iets kunt zeggen over de kwaliteit van het kunstwerk. Kunst is dus niet alleen relatief.

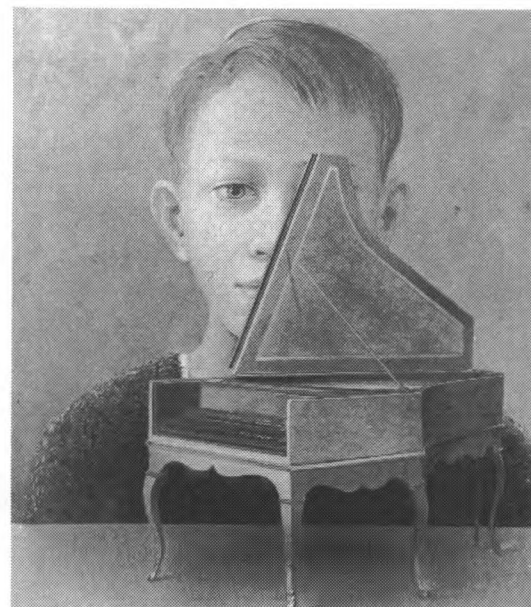
Als er bepaalde wetmatigheden bestaan, kun je dan ook zeggen dat Mondriaan beter is dan De Koning? Je kunt inderdaad wel kwaliteit aanwijzen. Wanneer je werken van verschillende impressionistische kunstenaars naast elkaar zet, kun je binnen dat gebied wel het één en ander zeggen over verschil in kwaliteit. Maar je kunt niet zeggen dat een impressionist 'betere' of slechtere kwaliteit levert dan een schilder tijdens de Renaissance, want

dan ben je bezig appels met peren te vergelijken. Er zijn nu eenmaal verschillende stijlen.

Wie twee kunstenaars aan het werk ziet, ziet al gauw dat de één heel anders werkt dan de ander. De ene schilder kijkt na iedere pennestreek weer naar het object dat hij aan het schilderen is, de ander neemt -bij wijze van spreken- een foto, hij kijkt heel even naar het object, en gaat daarna schilderen zonder het object ook nog maar één keer te zien. Er waren talloze levende voorbeelden ter illustratie aanwezig. Stel: je wilt op een bepaalde wijze de zon op het water wil schilderen: dan moet je in korte tijd je schilderij maken, want even later is de situatie heel anders. Een stilleven is veel stabiel. Je kunt het snel maken, als een globale impressie. Je kunt er van alles bij verzinnen. Je kunt het ook heel minitueus schilderen. Iedere schilder heeft daarbij zijn eigen werkwijze. Je kunt niet zeggen dat A beter is dan B, A werkt wel anders dan B.

Manierisme

Even een duik in de geschiedenis. Wanneer een cultuur snelle veranderingen door maakt, heeft men het gevoel dat het oude niet meer voldoet, maar een nieuwe weg heeft men nog niet gevonden. Het begin van de Renaissance was zo'n periode. Men voelde men zich toen soms nog verplicht om religieuze voorstellingen te schilderen. Het gevolg was dat er schilderijen van dagelijkse tafereltjes gemaakt werden, waarbij het geloofsaspect er als het ware met de haren bijgesleept werd (men noemt dit wel *manierisme*). Bijvoorbeeld: een voorstelling uit de visserij, met Jezus in een hoekje. Uit zo'n schilderij komt dan vaak niet een duidelijke overtuiging naar voren. Men houdt op een wat slappe manier vast aan het oude en men durft nog niet met overtuiging aan iets nieuws te beginnen. Kunstenaars waren zelf niet tevreden over deze manier van schilderen en gingen

Clavecimbelkind. Rein Pol

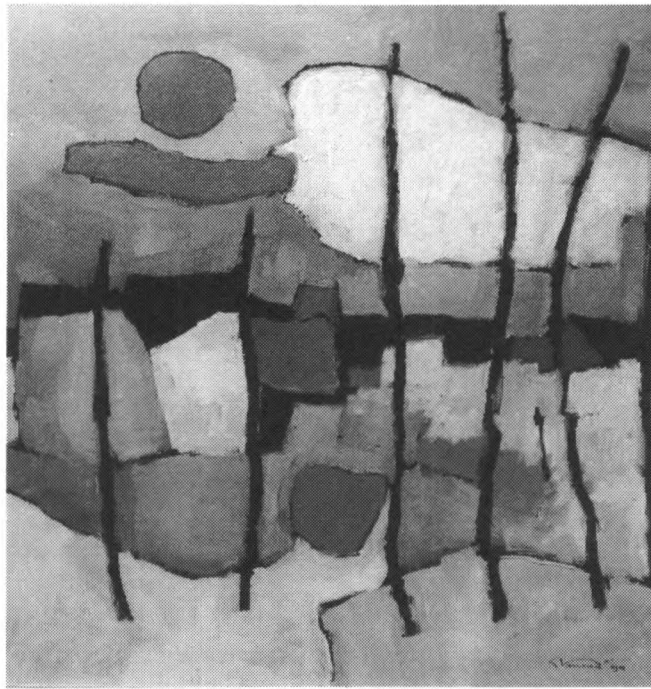
in toenemende mate teruggrijpen op oude motieven, zoals naar de antieke oudheid. In onze tijd herken je deze verschijnselen ook in de samenleving. Alles verandert, het oude voldoet niet meer, maar men weet nog niet wat het nieuwe moet brengen. Het gevolg is een verzameling van allerlei oude en bij elkaar gevoegde elementen.

Boodschap

Wat gebeurt er als de boodschap heel nadrukkelijk in een schilderij door wilt laten klinken? Dan kan het anekdotische gaan overheersen. Een schilderij komt dan in dienst te staan van de boodschap. Zo'n situatie is dodelijk voor de kunst. Denk maar eens aan de schilder 'kunst' in Nazi-Duitsland en in de voormalige Sovjet-Unie. Een schilder een boodschap over moet brengen, loopt het risico dat zijn kunstwerk gaat lijden onder de te nadrukkelijk geformuleerde opdracht. Hoe gaat de kunstenaar om met de boodschap? Aan de hand van een groot schilderij van Paul Martin werd getoond op welke wijze de schilder te werk was gegaan. Het kunstwerk 'Tabitha's Ark' laat geen feitelijke bijbelse geschiedenis zien, maar toont als het ware een collage van verschillende bijbelse taferelen. Eerder in het artikel legde Els al uit wat er op dit schilderij te zien was. Paul Martin wilde zich niet laten leiden door een te nadrukkelijke opdracht. Hij heeft dan ook geen feitelijke bijbelse vertelling geschilderd. Toch klinkt er een bijbelse boodschap in door, maar op een volstrekt eigen en kunstzinnige wijze. De schilder vermijdt het vertellen van een verhaal, maar vertelt de kijker toch iets. Hij zet de kijker dus aan het denken.

Vragen

De inleider legde aan het aandachtig luisterende publiek het één en ander uit met betrekking tot een aantal tentoongestelde werken. Voldoende stof om op een andere manier naar kunst te gaan kijken. Ook voldoende stof

Landschap met bomen.
Libbe Venema

Foto's:
Ad Kleingeld

voor een groot aantal vragen. Die kwamen dan ook uit de zaal. Zoals: hoe meet je nu eigenlijk de kwaliteit van een kunstwerk? Hoe doet de Raad voor de Kunst dat bijvoorbeeld? Van Seventer toonde zich hierover allermest enthousiast. Er lijkt een andere vraag te spelen: wie is er aan de macht? Ook bepaalde motieven lijken de kwaliteitsbepaling te beheersen. Men zegt bijvoorbeeld dat kunst vernieuwend moet zijn en dat de schilder niet historisch mag schilderen. Eigenlijk is dat een 'kriterium van de ideologie'. Hoe kun je dan zelf een kwaliteitskriterium ontwikkelen? Van Seventer: "Als je veel kijkt, groeit er een kwaliteitskriterium. 'Leken' ontwikkelen op die manier ook een gevoel voor kunst, al weet je dan vaak zelf niet waarom je iets mooi vindt. Bovendien ontwikkelt smaak zich. Bij de aankoop van een kunstwerk spelen allerlei factoren een

rol mee als: kwaliteit, vind je het mooi, klikt het tussen jou en de kunstenaar?"

Journala

Tijdens de lezing van Van Seventer werd ook de directeur van het Groninger Museum, Frans Haks, genoemd. Hij heeft veel kunstwerken in zijn museum staan. "Iets is kunst als het in een museum staat." Op het moment dat Van Seventer in Dordrecht over een kunstwerk in het Groninger museum sprak, werd Haks geïnterviewd voor het Journala (28 oktober 1994). Over het spraakmakende gebouw dat op deze dag geopend werd zei Haks: "Een gebouw getuigt van een bepaalde mentaliteit. Het roept dus reactie op. De één vindt het mooi, de ander vindt het lelijk." Niets aan de hand dus, een kwestie van smaak, en maar goed ook dat het zulke tegengestelde reacties oproept. Kunst is immers relatief.... En Alessandro Mendini (een architect) zei in dezelfde aflevering van het Journala: "Een museum moet vriendelijk zijn en iets religieus hebben. Kunst is iets spiritueels. Dit gebouw biedt daarvoor de mogelijkheid." Een treffender illustratie van het gelijk van de analyse van Van Seventer met betrekking tot een hedendaagse visie op kunst valt bijna niet te maken....

Kunst dichterbij

De aanwezigen in Dordrecht hebben kunnen genieten van de smaakvolle inrichting van de tentoonstellingsruimte. Ze hebben een aantal mooie kunstwerken kunnen bewonderen. Jong en oud heeft ook kunnen leren van de boeiende uitleg door Hans van Seventer. De kunst is voor hen dichterbij gekomen. En dat in een kerkgebouw.... Dat zijn we niet zo gewend, maar waarom eigenlijk niet? Kunst maakt immers een wezenlijk deel uit van het Koninkrijk....

A. Troost, Amsterdam

Over Dooyeweerd, 1894-1994

Op 7 oktober was het honderd jaar geleden dat Herman Dooyeweerd werd geboren. Daaraan is in binnen- en buitenland dit jaar al veel aandacht besteed met conferenties, artikelen, toespraken in wetenschappelijke bijeenkomsten, enz. De dagbladpers, ook de niet-christelijke, bleef niet achter. Zodoende is m.i. ruim genoeg aandacht besteed aan het formaat van Dooyeweerd, want vooral daarover spraken de meeste krantenberichten die ik las. Het belangrijkste van wat daardoor algemeen erkend is gebleken, zijn de uitzonderlijke begaafdheden van Dooyeweerd, zijn originaliteit, zijn geleerdheid, zijn brede invloed bij geestverwanten in binnen- en buitenland, zijn deftige en tegelijk charmante omgangsvormen, zijn kunstzinnigheid, zijn welsprekendheid getoond in tal van uit het hoofd gehouden wetenschappelijke en populaire redevoeringen. Kortom, de mens Dooyeweerd was een buitengewoon en veelzijdig begaafd iemand. Een genie. Symptomatisch voor zijn wetenschappelijk aanzien ook buiten de kring zijner geestverwanten, was dat hij ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen in 1958 was gevraagd de wetenschappelijke feestrede uit te spreken. Hij sprak toen over Maatstaven ter onderkenning van progressieve en reactionaire bewegingen in de historische ontwikkeling.

Wat bezielde hem?

Zulke geniale mensen zijn er natuurlijk veel meer. Belangrijker was het werk zelf waartoe hij zich geroepen geloofde, nl. de geestelijke strijd tegen de wereldgelijkvormigheid op het gebied van de wetenschap. Ook wel genoemd: de geestelijke strijd tegen de synthese van christelijk en onchristelijk denken. Wat Dooyeweerds leven en werk kenmerkte was een bezieling en visie die te vergelijken was met die van Abr. Kuiper. De welwillende ontvangst die Dooyeweerds werk in een deel van het gereformeerde volk ten deel viel in de jaren dertig, is daaruit te verklaren, dat er toen nog velen waren die zich als christenen voelden aangesproken door leiders die opriepen tot de waarachtige dienst van God in heel de breedte van het leven op in principe alle gebieden van de menselijke cultuur. Dat bezielde ook Kuiper toen hij in 1880 de Vrije Universiteit oprichtte.

De idee van een christelijke wetenschap was in de eerste helft van deze eeuw nog een bron van spot in het universitaire leven. En veel christelijke wetenschapsbeoefenaars wisten in het toenmalig klimaat van alles overheersende neutrale wetenschapsfilosofiën niet beter te doen dan te leven bij de gedachte van een scheiding tussen wetenschap en geloof, en dan zou je je christen-zijn het best kunnen realiseren door in je wetenschappelijk beroep zo goed mogelijk je best te doen en wetenschappelijk bezig te zijn volgens de wetten die voor echte, d.w.z. objectieve onbevooroordeelde wetenschap zou-

den gelden. Dan kon men zich in kritiek beperken tot het afwijzen van wetenschapsresultaten die apert in strijd waren met (echte of veronderstelde) bijbelse gegevens.

Geestelijk weerloos of weerbaar?

Dooyeweerd heeft deze praktijk van veel christenen, met name ook van theologen als Brunner, Barth en Miskotte, onderkend als een geestelijk verval tot wereldgelijkvormigheid op het gebied van de wetenschap. Kort na het voltooien van zijn hoofdwerk in 1936, verscheen een bundel opstellen onder de titel *Geestelijk weerloos of weerbaar?* M.i. heeft Dooyeweerd in zijn bijdrage daaraan zijn diepste motieven en enkele hoofdlijnen van het resultaat van zijn denken, samengevat. Het verschijnen van die bundel was wel een symptoom van de ongerustheid die bij vele gereformeerden in die tijd was opgekomen. Het Kuiperiaanse bloeitijdperk liep, althans geestelijk, duidelijk op een eind. Het VU-ideaal van christelijke wetenschap werd door sommigen openlijk failliet verklaard, of, wat op hetzelfde neerkwam, officieel van de zijde van het bestuur der VU, in handen gelegd van de theologische faculteit die de opdracht kreeg voor de andere faculteiten de beginselen te formuleren volgens welke men christelijke wetenschap kon verkrijgen.

In de rest van mijn betoog zal ik voornamelijk Dooyeweerd zelf aan het woord laten, en alleen een verbindende tekst met een vleugje commentaar toevoegen. In het genoemde artikel schrijft Dooyeweerd niets over de strijd die de theologische faculteit van de VU tegen zijn wijsbegeerte meende te moeten voeren, op grond van Schrift en Belijdenis. Hij was, naar mijn indruk, kort na de oorlog al, maar vooral na in Amerika opgedane ervaringen, overtuigd van het faillissement der toenmalige gereformeerde theologie. Prof. Mekkes zag dat precies zo. Deze schreef in het woord vooraf van zijn boekje *Radix*, tijd en kennen (1971): Belangrijkste tegenstander der reformatische wijsbegeerte bleek evenwel van meetaf de zgn. Gereformeerde scholastiek te zijn, welker nalatenschap duidelijk bestemd was, eens in handen ener christelijk seculariserende wetenschapsbeschouwing over te gaan. Plm. twee jaar geleden formuleerde ik hetzelfde in Opbouw ongeveer zo: de moderne theologie is een buiten-echtelijk, natuurlijk kind van de gangbare orthodoxie. Hetzelfde kan overigens ook gezegd worden van de mystiek.

Humanistische wetenschapsbeschouwing

Maar nu Dooyeweerd zelf. Zijn bovengenoemde bijdrage had een duidelijke titel: De gevaren van de geestelijke

ontwapening der christenheid op het gebied van de wetenschap. Eerst schetste hij hoe in de Kantiaanse filosofie de theologie gered werd door een scherpe scheiding aan te brengen tussen (subjectief) geloof en (objectieve) wetenschap. Dooyeweerd: In Christelijke kring kwam een tweede factor de overmachtige invloed der heersende wetenschapsbeschouwing ongemeen versterken, nl. de veelal voetstootse aanvaarding van de scheiding, welke zich in het humanistisch denken tussen vakwetenschap en wijsbegeerte had voltrokken. (p.155).

Vervolgens keerde hij zich tegen de verschrompeling der wijsbegeerte tot kennistheorie door de taak der wijsbegeerte, in overeenstemming met haar aard en praktijk van het begin af, kort te typeren als de theoretische bezinning op de oorsprong, de diepere wortel-eenheid en de onderlinge verhouding en samenhang van al de tijdelijke aspecten der werkelijkheid. Dooyeweerd: In deze zin gevat is de wijsbegeerte, ofschoon zij in haar wetenschappelijke houding tegenover de werkelijkheid nimmer met de voorwetenschappelijke levens- en wereldbeschouwing mag worden verward, niettemin in uitgangspunt en instelling met de laatste vervlochten. (p.155/156).

Maar elke binding met subjectief genoemde geloofsinhoud, werd (toen nog, nu niet meer) algemeen door alle wetenschappen afgewezen. D.: Het valt te verstaan, dat bij de suprematie van deze wetenschapsbeschouwing de door Dr. A. Kuiper geponeerde antithese tussen een wetenschap, welke uit de wedergeboorte, en een zulke, die uit de afvallige wortel der schepping opkomt, ook in Christelijke kring, slechts door weinigen ernstig werd genomen. Na gewezen te hebben op de al spoedig optredende twijfel bij Kuipers naaste medewerkers, vervolgt hij: Men zocht naar een theologische basis voor een dualistisch standpunt, waarop ten slotte de zakelijke neutraliteit der wetenschap tegenover het christelijk geloof ook voor het forum van het christelijk geweten zou kunnen worden gerechtvaardigd. In deze richting ging een beroep op de leer der gemene gratie, waarbij men deze leer nu zo ging interpreteren dat op het terrein der algemene genade geen natuurlijke scheidslijn tussen geloof en ongelooft bestaanbaar is, doch dat zulk een scheidslijn slechts op het terrein der bijzondere genade gegeven is. Christus koninkrijk, zo redeneerde men dan, is immers niet van deze wereld. (p.160).

Natuur/genade-dualisme

Als voorbeeld van de theologische bevordering van deze wetenschappelijke wereldgelijkvormigheid bespreekt Dooyeweerd dan iets van Brunner, over wiens ethiek: *Das Gebot und die Ord-*

nungen hij in 1935 een uitvoerig artikel schreef. In 1951 gaf hij ook een uitvoerige kritische bespreking van Miskottes Barth over Sartre in een artikel over De Wijsbegeerte der Wetsidee en de Barthianen. Miskotte heeft daarop nooit willen antwoorden, ook niet na een persoonlijk verzoek mijnerzijds. Intussen is wel een groot deel van de Barthiaanse theologen de weg gegaan die hierboven reeds door Dooyeweerd, Mekkes e.a. genoemd is. Geestelijk weerloos, zelfs op hun eigen gebied van de theologische wetenschap. Niet omdat zij een fundamentalistische bijbeltheorie misten, maar omdat ze een neutrale wetenschapsbeschouwing hadden, geïnspireerd vanuit het bekende dualistisch paradigma van alle traditionele theologie, nl. dat van natuur en genade. Christelijke wetenschap kon dan ook in die opvatting eigenlijk niets anders zijn dan theologie, *kerkelijke* theologie nog wel. Binnen dát kader kon Bultmann zelfs zijn ont-mythologiseringsprogramma uitvoeren (dat overigens ook al lang weer verouderd is. Re-mythologisering is nu weer het parool).

Zo ontstond tot Dooyeweerds grote teleurstelling, naar hij mij eens in persoonlijk gesprek meedeelde, wat hij nooit verwacht had: een eerst furieus, maar geleidelijk tot negatie en doodzwijgen afzakende theologisch verzet tegen invloed der reformatische wijsbegeerte op de theologie. En dit vanuit het ongewilde en onbewuste geestelijk paradigma van het natuur/genade-dualisme en vanuit het evenzeer onbewuste vakwetenschappelijk positivisme in de theologie en haar kentheorie. Ik had gedacht dat de christelijke wetenschapsgedachte er bij de VU zou ingaan als koek, zei hij.

Wat in onze tijd in steeds bredere kringen erkenning krijgt, is wat Dooyeweerd in zijn artikel van 1937 als volgt formuleerde: Dit humanistisch persoonlijkheidsideaal is inderdaad de verborgen religieuze wortel ook van het moderne humanistisch wetenschapsideaal, dat is afgestemd op een beheersing van heel de tijdelijke werkelijkheid met behulp van het moderne natuur wetenschappelijk denken. (p.173). De wat late maar brede huidige erkenning van dit inzicht wordt nu meestal anders uitgedrukt, bijv. zo dat de mythe (als geloofsverschijnsel) een constitutief element is in alle wetenschappelijk denken.

Synthese

De grote, onbeantwoorde vraag waarvoor Dooyeweerd eind van de jaren dertig zich gesteld zag, was of de door hem als schriftuurlijk aangediende lijn in het wetenschappelijk denken zou worden doorgetrokken, of zal ook thans weer het synthese-streven de overhand verkrijgen... Eén ding is zeker: een wezenlijk Christelijke wetenschap kan de basis van een schriftuurlijke wijsbegeerte niet langer ontberen. (p.204). Hij past dit vervolgens toe o.a. op de geschiedeniswetenschap, waarvan een (vrijgemaakte) collega-theoloog mij eens verzekerde dat dat vak, ook binnen de theologie, inderdaad zich uitsluitend

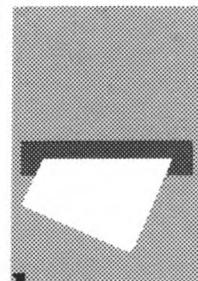
bezig hield met de harde feiten. Dooyeweerd: Dat de historische wetenschap een veilig asiel voor de positivistische denkhouding zou zijn, kan alleen door hem worden gemeend, die nog in het naieve vooroordeel bevangen is, dat de historische feiten kenbaar zijn, onafhankelijk van het inzicht in hun zin-structuur en samenhang... de positivistisch-historische opvatting, welke de gehele menselijke samenleving in een complex van bloot-historische verschijnselen oplost, is in wezen aan een historistisch-wijsgerige kijk op de samenhang der onderscheiden werkelijkheidsaspecten georiënteerd. (P.206). Het is een afvallig geloof, dat zich in de proclamering van de religieuze neutraliteit van het denken openbaart (p.207).

Moeilijk

Dooyeweerd is zich van meetaf bewust geweest, dat zijn filosofie moeilijk te begrijpen was. Hij schreef daarover in het woord vooraf van zijn hoofdwerk: De filosofie der wetsidee is inderdaad zwaar en gecompliceerd, juist doordat zij breekt met alle traditionele wijsgerige opvattingen. Wie zich haar inderdaad eigen wil maken, moet van stap tot stap haar gedachten-wendingen trachten te volgen en *achter de theoretische structuur* doordringen tot de religieuze grond-instelling van heel deze wijze van filosoferen. Aan hen, die niet bereid zijn, zich bij de lectuur los te maken van de traditionele realiteitsbeschouwing en kennis-theoretische opvattingen en slechts geïsoleerde onderdelen van het systeem bezien, zal deze wijsbegeerte haar zin niet ontsluiten. (WdW p.X). Hij voegde daar in de volgende alinea direct aan toe dat in de filosofie de waarheid slechts in de strijd der meningen gewonnen wordt en dat de christelijke wijsbegeerte zich niet in een houding van negatie mag afsluiten van de immanentie-filosofie.

Vanwege die altijd door Dooyeweerd gezochte communicatie met niet-geestverwante filosofen, zijn zijn leerlingen ook veelal met alle mogelijke richtingen in gesprek gebleven, voorzover het aan hen lag. Soms ook wel eens zo, dat men dreigde te vergeten, dat Dooyeweerd dit kon doen zonder een moment te verdoezelen wat zijn geloofsuitgangspunt was. Vandaar dat, uitgerekend op het altijd actuele punt van de kennistheorie, zijn standpunt was: Onze filosofie waagt het de ergernis van het kruis van Christus als hoeksteen ook der kennistheorie te aanvaarden. (WdW II, p.494). Deze uitspraak is vaak niet begrepen. Ze kan inderdaad slechts duidelijk worden bij degelijke kennis van althans de grondlijnen van deze wijsbegeerte zelf, met name van de idee der boven-tijdelijke volheid in Christus, als de nieuwe wortel der schepping. Het laatste woord in dit herdenkingsartikel is aan Dooyeweerd: Het gaat hier in de volle zin des woords om een *Reformatie* van het wetenschappelijk denken in Schriftuurlijk-Christelijke zin, niet om een hoogmoedige *afbraakpoging*.... Want het Humanisme heeft inderdaad

de historische roepingsmacht in de ontwikkeling der wetenschap weten te verwerven, dank zij een eeuwenlang synthese-streven van de zijde van het Christelijk denken zelf. En ieder Christen, die zich de Naam van Christus Jezus in zijn wetenschappelijke arbeid schaamt ter wille van de eer bij mensen, is volkomen onbruikbaar in de grootse worsteling, om de wetenschap, welke een der groot-machten is van de cultuur, weer voor de Civitas Dei (het Koninkrijk Gods) terug te winnen. (p.211).

Ingezonden

Kindernevendiensten

Reactie op het artikel van Ds. Van Es

Vroeger

Als kind werd ik al jong meegenomen naar de kerk. Tijdens de peuterperiode viel ik gewoon in slaap en toen ik wat ouder werd ging ik hoeden tellen, kinderen tellen, mijn psalmversje leren, alle getallen op het bord optellen, aftrekken of vermenigvuldigen, met mijn broertje klieren, met mijn zusje klieren en me de rest van de tijd vervelen. Mijn ouders zaten altijd helemaal achteraan in de kerk opdat men zich maar niet aan ons gezin behoefde te storen. Vooraan gaan zitten met jonge kinderen deed bijna niemand want dat leidde teveel af. Gevolg was wel dat je totaal geen 'binding' kreeg met de predikant die ver weg op een hoge kansel stond.

Soms mocht je met je vader in de ouderlingenbank zitten op voorwaarde dat je stil zat want anders kon de hele gemeente van je wangedrag getuige zijn. Dit is in kort bestek mijn jeugd in de zestiger jaren in de gereformeerde kerk.

Mijn ouders weten zich nog goed te herinneren hoe moeilijk het was de kinderen iedere week mee te krijgen. In die tijd duurden de diensten vaak zo'n anderhalf uur. Als we avondmaal hadden kwam er nog een uur bij want er waren zo'n 8 tafels in Kampen. Wij mochten dan ergens gaan zitten waar de tweede tafel begon. Dan konden we gelijk met die mensen opstaan om vervolgens naar huis te fietsen. Als je één tafel had meegemaakt had je immers het avondmaal 'gezien'. Wij waren toen zo'n jaar of negen, in de periode daarvoor hoefden wij niet mee van onze ouders. Zij vonden dat ze ons dat niet aan konden doen.

Nu

Ik vind dit alles in schril contrast staan

met onze huidige kerkgang. Ik heb echt niet zulke brave kinderen maar nog nooit hebben ze zich beklaagd over de kerkgang. Integendeel, voor ons is de zondag, mede vanwege die kerkdienst, een echte feestdag. Wij hebben een kindernevendienst. Dat houdt in dat de kinderen van 4 tot 8 à 9 jaar tijdens de preek in een lokaal een bijbelverhaal op hun eigen niveau te horen krijgen. Ik ben zelf ook een juf en weet dus precies wat er in de nevendienst gebeurt. We gaan systematisch de hele bijbel door en zingen met de kinderen over de verhalen, we bidden met hen, we bereiden kerst-, paas- en pinksterdiensten voor en we vertellen hen over alles wat God voor ons doet.

Na de preek gaan de kinderen terug naar de kerk. Dit geldt ook voor avondsmaalszondagen. Zo kun je dus aandacht aan het avondmaal besteden en tegelijkertijd de kinderen het laten meeleven.

Ik voel mij beledigd en gegrieft als dominee Van Es beweert dat deze kinderen Gods woord niet horen in de kindernevendienst. Want daar komt het op neer als hij zegt dat alleen in de kerk zelf, door de predikant, de kinderen bereikt worden. Het gaat daarbij niet om de zender, het gaat om de ontvangertjes die speciale antennes hebben (als het niet om de zender gaat waarom dan geen andere 'zenders' voor de kinderen).

Achter mij in de kerk zitten ook een paar ontvangertjes met speciale antennes. Ze zijn te oud voor de nevendienst en houden zich onledig met stripverhalen en woordzoekers. Vroeger, in mijn tijd, zaten de oudere ontvangertjes, zo tussen de 12 en de 18 geregeld te kaarten achter in de kerk. Natuurlijk kan dit eigenlijk niet en de ouders vinden dat ook niet leuk maar wat moet je!

Je bent al blij dat ze nog in de kerk zitten en hopelijk pikken ze nog iets op van het zingen en de gebeden.

Vorm

Het verbaast mij dat nog steeds verdeeld kan worden dat alleen de inhoud belangrijk is en niet de vorm. Het komt mij wat al te gemakkelijk voor dat God zelf het werk wel zal doen. Dat ontslaat ons van onze verantwoordelijkheid t.a.v. onze medemensen. Als ik de simpele taal lees die Jezus voor zijn bergrede gebruikte, denk ik, daar is iemand bezig die preceis wist wat zijn vogelingen konden begrijpen. Vorm en inhoud zijn één en zo hoort het ook.

Natuurlijk werkt God op Zijn manier en op Zijn tijd maar ik heb de stellige overtuiging dat wij Hem als goedbedoelende gelovigen vaak voor de voeten hebben gelopen met onze opvattingen over wat hoort en wat niet hoort. Wij horen vaak van opzienbarende dingen die God heeft gedaan met mensen (kijk maar eens naar de EO) maar van al die mensen die afhaakten omdat de vorm van het kerkgebeuren hen niet meer raakte horen we niets.

Waarom gingen zij weg, de inhoud was toch goed?

Als je leest wat er in de loop der eeuwen veranderd is in de protestantse kerken, zowel voor volwassenen als kinderen, dan ga je de huidige kerkgang vanzelf wat meer relativiseren. In een buitengewoon leuk boek van Thea Beckmann over 'De stomme van Kampen', nl. de schilder Hendrick Avercamp, beschrijft zij de zondagse kerkgang t.t.v. de 80-jarige oorlog. Er was toen eenmaal dienst op de zondagmorgen, in de Bovenkerk. Iedereen die die kerk kent, weet hoe groot hij is. Er was nog geen geluidsinstallatie en de gemeente, d.w.z. de volwassenen, schaarden zich dicht om de kansel. De kinderen hielden zich achter in de kerk onledig met bikkelen, andere spelletjes en kletsen. Af en toe werden ze gemaand iets stiller te zijn. Na de dienst ging men naar de bevroren IJssel alwaar de verdere dag schaatswedstrijden werden gehouden, de zondag was nl. de enige vrije dag waarop dat kon.

De kinderen kregen vanaf ongeveer 12 jaar catechisatie en dat was eigenlijk het eerste moment dat ze serieus bij het geloof betrokken werden, vanuit de kerk gezien dan.

Wat ben ik dus blij dat wij, misschien door onze verbeterde inzichten, tegenwoordig anders te werk gaan.

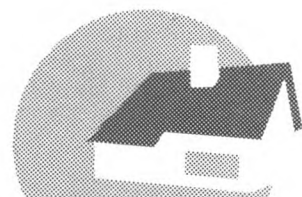
Gezinsdienst

Hier wil ik aan toevoegen dat in onze gemeente ook speciale gezinsdiensten worden gehouden waaraan veel zorg en aandacht wordt besteed. Enkele gemeenteleden bereiden deze diensten samen met de predikant voor. Het spreekt vanzelf dat alle kinderen dan in de kerk zitten en zulke dagen zijn extra feestelijk. Het ligt aan de predikant en de gemeente hoe dit soort zaken wordt ingevuld. Het is natuurlijk een feit dat het de één meer gegeven is met kinderen om te gaan dan de ander. Misschien is het in de gemeente van ds. Van Es elke week feest voor de kinderen. Ik hoop dat van harte. Maar om daarmee de kindernevendienst te verketteren vind ik niet gepast.

Wat is er fijner voor ouders dan dat zij na de kerkdienst kunnen aansluiten bij wat de kinderen hebben gehoord en meegemaakt en begrepen. Dat zij nog meer kunnen vertellen en duidelijk maken en zo meer belangstelling van de kinderen krijgen voor hun eigen geloofsleven. Dat is althans mijn eigen ervaring. Bij ons thuis werd niet nagepraat want wij hadden geen notie van wat de dominee had gezegd. Dat gebeurde allemaal pas veel later. Mijn moeder, inmiddels oma, geniet van de aandacht die de kinderen tegenwoordig krijgen in de kerk. Voor haar had dit allemaal 30 jaar eerder gemogen. Er zullen ook altijd mensen zijn die zich verzetten, die het niet zinvol vinden. Ieder heeft wat mij betreft recht op zijn eigen mening. Ik zou alleen wel willen benadrukken wat ik nu al zeker weet: dat de kerkdienst er

in 2020 ook weer heel anders uit zal zien dan nu. Laten wij dus niet steeds kijken naar hoe het was maar naar deze tijd met alles wat er op de kinderen van nu afkomt. Ik ben ervan overtuigd dat we niet vroeg genoeg kunnen beginnen met hen te wapenen tegen de pijlen die de duivel op hen afschiet. Wij leven niet meer in een veilige christelijke wereld. Vroeger maakte een oppervlakkig kindergeloof zoals ik dat had niet zoveel uit. Je kreeg kans genoeg om dat te laten groeien. Tegenwoordig is daar geen tijd meer voor. Mijn zoon van 12 moet zich nu al verdedigen tegen vriendjes in de klas. Hij heeft veel bijbelkennis en heel veel vertrouwen in God. Als ik hoor wat hij gezegd heeft ben ik ongelooflijk trots op hem en dankbaar. Ik weet dat ik dat op die leeftijd niet had gekund.

Wilna Smienk-van 't Hul, Haaksbergen

In dat huis daar woont een vrouw

Ytje Veefkind-Eenkhoorn, Krommenie

Sinterklaas

De gezelligste, drukste maand van het jaar is weer begonnen. Tenminste, voor veel mensen dan. Ik weet dat er ook zijn, die ieder jaar met afschuw aan de decembermaand beginnen. Ze zien tegen de komende feestdagen op als een berg. Een oudere kleuteronderwijzeres vertelde me dat ze ieder jaar met grotere tegenzin aan alle voorbereidingen voor sint en kerst begint. En ze moet dat nog een aantal jaren doen zonder dat de kinderen van haar tegenzin ook maar iets mogen merken. In ons gezin, met een paar volwassen kinderen, een kind op het voortgezet onderwijs en één nog op de basisschool, kunnen we om het sinterklaasfeest niet heen. Ieder jaar moet ik de groten en onszelf opporren er dit jaar weer aan mee te doen: 'jullie vonden het vroeger ook leuk, nu moet het voor de jongste twee ook zo zijn.' Voor dat argument zwichten we allemaal. De afspraak is dat pa boekensinterklaas en ma onderbroekensinterklaas is. Het eerste is duidelijk, dunkt me. Het tweede gaat terug op de oorspronkelijke bedoeling van de goede sint, namelijk de armen te kleden. Ik beperk me dus uitsluitend tot het sokken-wanten-pyamawerk en wat dies meer zij. Heel gemakkelijk dus. Moeilijker is het passende gedicht en/of surprise. De boekensinterklaas heeft het ook niet zo moeilijk. Met het vertrek van onze oudste zoon, werd er namelijk een behoorlijk gat geslagen in de aan-

wezige boeken, want hij nam de zijne natuurlijk mee. Plotseling misten wij pijnlijk Piet Prins, Karl May en zelfs 'Pinkeltje'. Daar moest iets aan gedaan worden. Piet Prins staat uit nostalgische overwegingen op de lijst van onze tweede zoon. En Karl May wordt nu verzameld door de jongste zoon, die trouwens ook iets met Evert Hartman en Thea Beckman heeft. Onze oudste dochter is gelukkig met een theologisch werkje, de jongste heeft nog geen uitgesproken voorkeur. Het virus van de verzamelwoede dat in ons gezin dus de kop begon op te steken, tastte kort geleden zelfs onze boekensinterklaas aan. Dat kwam zo: onze oudste vertelde op een onbewaakt ogenblik aan zijn vader dat hij de verzamelde werken van 'Flipje Tiel' had aangeschaft. En of pa wel wist, dat die oude 'Bruintje Beer' boekjes die in Krommenie nog op zolder moesten liggen 'wel wat waard zijn'. Ik de zolder op dus. De boekjes, zeer oud en bijna stukgelezen kwamen tevoorschijn. Ze werden liefdevol op een speciaal daarvoor leeggemaakte plank in de studeerkamer gelegd. Vervolgens bezochten wij de tentoonstelling

over 'Bruintje Beer' in Teylers museum in Haarlem, want nu was het jeugdsentiment ontwaakt. Bovendien brachten we een bezoek aan het letterkundig museum in Den Haag, waar een permanente tentoonstelling is van het werk van W.G.vd Hulst. Mij werd verzocht alles bij elkaar te zoeken wat in huis aan oude kinderboeken nog te vinden was. Van de originele losse strips bij de jam van Flipje Tiel tot W.G.vd Hulst en K. Norel. Al die oude boeken die wij meenamen van thuis toen wij trouwden. Ik heb dat eerste jaar wat afgelezen. 'In de soete suikerbol', bijvoorbeeld. Ik kende alleen de eerste drie delen. Koos had de hele serie! Nu struin ik stiekum in tweedehands boekwinkels naar exemplaren die aan de diverse verzamelingen ontbreken. 't Zou leuk zijn als ik voor onze boekensint tegen een ontbrekende 'Bruintje Beer' aanloop, al acht ik de kans klein. Maar misschien vind ik 'Anneke en de sik'. Of een Tom Poes stripboek. Dat is toch een veel leuker sinterklaascadeautje dan witte zakdoeken (afgezaagd) of sokken (koop je anders ook wel). En het *gedicht* dat je erbij kunt maken...

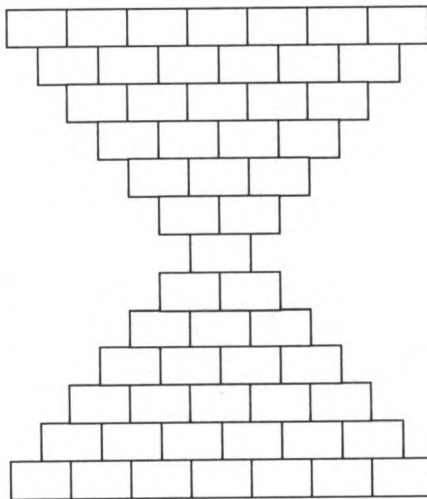

JEUGDHOEKJE

Deze puzzel is een zandloper. De in te vullen woorden worden steeds gevormd door de letters van het voorafgaande woord – of + een letter.

vrouw van Saul 1 Sam. 14:50
vader van Simson Richteren 13
Jodenhater Esther 3:10
dier dat 3 keer kraaide nadat
Petrus ontkend had Jezus te kennen
niet uit
niet voor
eerste letter alfabet
voorwerp waarom iets draait
groente
Vader van Palti 1 Samuël 25:44
streek waar Johannes doopte Joh. 3:23
hoe heette Misak vroeger Daniël 1:7
hoofd van het leger van Efraim
Numeri 10:22

De oplossing van de vorige keer was:
Dat ligt (hier was ook de t weggefallen)
hem zwaar op de maag
Een spaak in het wiel steken
Voorzichtigheid is de moeder van de porseleinkast.
Blaffende honden bijten niet.
De handen uit de mouwen steken.
Soort zoekt soort.
Een zwaluw maakt nog geen zomer.
Daar komt de aap uit de mouw.
Een vinger in de pap hebben.
Hij is met zijn neus in de boter gevallen.

G. Wijkhuizen-van Vuuren

Regionaal

Zinvol leven

'Wat mensen uit de Bijbel te melden hebben over de kwaliteit van ons leven'.

„Ieder mens gaat op een eigen manier om met vragen over werk en vrije tijd, over vrienden en relaties, over gezondheid en ziekte. Christenen doen dat ook, maar zij hebben de overtuiging, dat ze daarbij niet om God heen kunnen.

Dat levert niet minder, maar méér vragen op: is er een God, die voor mij zorgt? Hoe heeft Hij met mijn leven te maken? Is er een bedoeling met mijn leven – en met mijn tegenslagen ook? Kan ik zelf de regels voor mijn leven bepalen, of is er een Ander, die zich daarmee bemoeit?”

Met het voorgaande introduceren vijf voorgangers van verschillende kerken in Breukelen een 'cursus' zinvol leven. „Het idee is voortgekomen uit de gesprekken, die wij als voorgangers in Breukelen van tijd tot tijd met elkaar hebben”, zo vertelt ds. W. Smouter. Naast hem nemen twee Hervormde en één (syn.) Gereformeerde predikant deel alsook een pastoraal werker van de RK-parochie deel aan dit project. Naast een inleidende en een evaluatie-avond verzorgt elk van de voorgangers één avond. In een serie van zeven avonden wordt gesproken over levensvragen vanuit christelijk perspectief. De onderwerpen van de avonden spreken wat dat betreft voor zich, zoals 'Prediker: leren leven met beperkingen', 'Job en het lijden' en 'Petrus, of de mens in hoogte- en dieptepunten'.

De cursus is bedoeld voor mensen die, of ze nu 'kerkelijk' zijn of niet, toch eens willen kennismaken met een bijbelse kijk op de kwaliteit van ons leven.

Een tussenbalans na twee avonden geeft aan dat ongeveer 45 mensen deze avonden bezoeken. „Dat aantal is zeker bevredigend te noemen”, aldus ds. Smouter.

F. Vonk, Breukelen

Diakonale Conferentie over lijden door eigen schuld

Weerzin om te bukken onder andermans zonden

"Zolang u de kans krijgt te pedagogen, pedagoog dan". De Veenendaalse emiritus-predikant G. van den Brink sprak zijn diakengehoor moed in tijdens de Centrale Diakonale Conferentie zaterdag 5 november jl. In Baarn confereerden ruim honderd Nederlands Gereformeerde diakenen over de kwestie lijden door zonde en schuld. Van den Brink: "U kent vast de weerzin als we weer op pad moeten om ons te bukken onder andermans zonden. Toch vraagt God barmhartigheid".

"Weet u, ik houd van tuinieren. In m'n vrije tijd beleef ik heel veel plezier aan om armetierige plantjes weer op te laten leven. God is nu eigenlijk ook zo'n Tuinman. Ik hoef daarbij alleen maar te denken aan de gelijkenis van de verloren zoon of het verhaal van de onvruchtbare vijgeboom. Door Gods genade worden mensen gered. Genade geneest inderdaad", zo hield Van den Brink de diakenen voor. Voorzitter C. Huizenga, voor wie dit de laatste conferentie was omdat hij volgend jaar terugtreed als voorzitter, noemde het betoog van de spreker achteraf "geen studeerklamer verhaal, maar een gerijpt betoog".

Slapheid

Vanuit de Bijbel en maatschappelijke ontwikkelingen probeerde Van den Brink antwoord te geven op de vraag wat een diaken aanmoet met een 'schaapje uit de kudde' dat lijdt door eigen schuld. "Laten we eerlijk zijn: Wanneer deze persoon zich met zijn problemen aan de kerk had onttrokken, zou dat voor ons de makkelijkste oplossing geweest zijn. Zo gaat het meestal niet en zo mag het ook niet gaan. Maar wat dan met de mensen die hun fouten inzien, onverbeterlijk zijn? Ze zakken langzaam weg naar de rand van de kerk en blijven daar hangen. Dat kan zich jarenlang voortslepen en u zou zich kunnen gaan afvragen of zonden kunnen verjaren", aldus de predikant. "Maar zolang u kunt pedagogen, pedagoog dan".

Stilstaand bij een dergelijke uitzichtloze situatie wees de spreker op de drie lijnen die hij vanuit de Bijbel kon onderscheiden ten aanzien van het optreden van (in dit geval) de diaken. Volgens hem vraagt God van de diaken zowel een barmhartig, krachtig als een lankmoedige houding ten aanzien van de naaste. "U kent vast de weerzin als we weer op pad moeten om ons te bukken onder andermans zonden. Toch vraagt God barmhartigheid, omdat ook Hij barmhartig is in zijn genade voor goddelozen".

Aan de andere kant vraagt Gods oproep tot bekering van ons een krachtig optreden in het wijzen op Zijn geboden, zo betoogde de spreker. Evenals barmhartigheid mag ook geduld nooit ontaarden in een soort slapheid, zo bleek uit zijn verhaal. Hij gaf daarbij direct toe dat dat ontzettend moeilijk is.

Menselijke kant

De vragen die na Van den Brinks verhaal door de toehoorders werden gelanceerd getuigden overigens meer van een gevoel van hulpeloosheid dan van ongeduld. Wat doe je met gezinnen die niet goed met geld kunnen omgaan en wat de spreker dacht van mensen die soms wel hulp nodig hebben, maar het niet willen. Behalve zorgen voor een solide vertrouwensbasis, kun je volgens Van den Brink ook best buitenstaanders inschakelen. "Als een diakonale gift in mindering wordt gebracht op de uitkering, zou je eens met de ambtenaar kunnen gaan praten. Laat de menselijke kant van de zaak zien", zo riep hij op. Volgens voorzitter Huizenga had er overigens al lang een landelijk diako-

naal steunpunt moeten zijn waar diakenen met dergelijke vragen terecht kunnen" en hij vroeg de aanwezigen daar eens hun gedachten over te laten gaan.

Diakenen kunnen in de praktijk ook aanlopen tegen psychische problemen bij gemeenteleden. Hun hulp is in die gevallen vaak ontoereikend en ze kunnen mensen dan wijzen op het bestaan van een stichting als de STAGG, de Stichting Ambulante en Geestelijke Gezondheidszorg. Het middagprogramma stond daarom in het teken van het werk van deze stichting. Voorzitter L. Verhey liet weten dat de stichting volgend jaar iets te vieren heeft en wel het 25-jarig jubileum. Het STAGG-bestuur is voornemens hier onder andere aandacht aan te besteden door het houden van een symposium waar alle predikanten uitgenodigd zullen worden om "diepgaand na te denken en gedachten uit te wisselen" over pastoraat.

De toespraak die ds. G. van den Brink op deze diakonale conferentie hield, zal in een volgend nummer van Opbouw volledig worden opgenomen.

Zacharia 3

Wie waagt de hogepriester aan te klagen die onze zonden, als een kleed gedragen, bij God bracht? Niemand zal dat wagen!

Een brandhout, zwart nog, uit het vuur gerukt is hij. De arme, onder al dat vuil gebukt wordt door God zelf gewassen en genezen

en dan als kroongetuige aangewezen van Vrede en Vreugde, die God ons wil geven tot in de vuilste hoek van ons bekladde leven.

Jeannette

Kerknieuws

COGMA: Contactorgaan geref. militairen en alleenstaanden

Ook dit jaar willen we u attent maken op kerkleden en mede-christenen, die ver van huis en haard diverse opdrachten in dienst van de vrede en dus van de naaste, vervullen. We hopen dat velen van u, hen met het a.s. kerstfeest een groet zullen zenden. Kies daarvoor een naam die met dezelfde letter begint als uw eigen naam. Komt deze naam niet voor, neem dan een willekeurige naam uit onderstaande lijst.

E. den Boer
Mavogro CP Bissau
Guinee Bissau West Afrika

P.D.H. v. Eijdsen
Natorp West 14
33184 Altenbeken BRD

G. Hartman
Salita Superiore
di San Rochino 42/1
Genova 16122 Italië

fam. S. Kok
Pappelteich 8
D 30539 Hannover BRD

J.M. Louwerse
Caspar Theysstrasse 22
14193 Berlin BRD

fam. R. Rogner-Francke
Jasminweg 8
14052 Berlin BRD

fam. L.L. Soldaat
Am Beuditzerwege 206
06184 Groskugel BRD

fam. D.J. Schuldink
Hobökentwiete
22559 Hamburg BRD

Mw. R. v. Velde-Kruihof
Industrie 332
6040 Jumet
Wallonië België

Jessica Schulte
p.a. fam. Offeneij
an der Kirche 12
30938 Bergwedel-Führberg BRD

K.H. Doekes
c/o Kaufman Rechov
Arlozorow 15
92181 Jeruzalemsraël

D.T. de Boer
Hauptstrasse 48
86129 Gersfeld
Hettenhausen BRD

fam. P. van 't Hoff
Napo 400
3509 VP Utrecht veldp.

Wilma Klein
p.a. fam. Wolterbeck
Am Vinkel 25
46485-Wesel Schermbeck BRD

K. van Ommen
c/o Petr. Shell Ref. Comp.
p.o. Box 10088
Madinat Jubail
Al-Sinaiyah 31961 Saudi Arabia

Mw. A.F. Schutte
Rohrbach Kasern
4938 Huttwil Zwitserland

H.F.H. Thijs
p.o. Box 665 Roseau
C.W. of Dominica (W.I.)

G.W. Westera
Napo 364
3509 VP Utrecht veldp.

fam. L.C.H. Vogel
Alemannenstrasse 13
46395 Bocholt BRD

R. van Drimmelen
marineno. 29838
Napo 354
3509 VP Utrecht veldp.

J. Grimaud
44290 Guemené Pen Fao
Frankrijk

Henk Esselink
reg. no. 75.01.23.164
1 (NL /BE VN) T. bat.
S.S.V. Comp. Napo 92
3509 VD Utrecht veldp.

C. van 't Hoff
reg.no. 76.04.06.652
1 NL /VN Inf bat.
C-Cie 3e pel. Napo 80
3509 VB Utrecht veldp.

K. Scheltens
c/o ZOA Refugee
Care Neth p.o. Box 8
Nakhon Phanom 48000 Thailand

Ds. C. Smit legerpredikant
61-29 Napo 881 kant.
3509 VP Utrecht veldp.

G.J. Vinke
M.S.K. Savaneta
Napo 400
3509 VP Utrecht veldp.

fam. M. Wiersma
Altes Holz 2
69207 Sandhausen BRD

Voor nadere inlichtingen bij het
COGMA-secretariaat: H.J. Bosch.
Tel. 053-762272

Ned. Geref. Kerk van Kampen

Het scribaat berust bij de heer K. Janssens, Kastanjelaan 13, 8266 AV Kampen, tel. 05202-16677.

Ned. Geref. Kerk van Rotterdam-Overschie

Scriba der kerk is de heer J.P. Rietveld, Mathenesserplein 42B, 3023 LA Rotterdam, tel. 010-4778431.

Regiovergadering Amsterdam-Haarlem

De regiovergadering Amsterdam-Haarlem heeft in haar samenkomst van 11 november jl. na met goed gevolg afgelegd examen, beroepbaar gesteld: de heer F. Pomstra. Zijn adres en telef.n.r luiden: Loenenmarkt 407, 1025 TK Amsterdam. Tel. 020-634471.

Ned. Geref. Kerk van Dordrecht

Op 27 oktober werd de heer W. van der Wind geëxamineerd door de regiovergadering Dordrecht-Gorinchem. Hij heeft dit examen met goed gevolg afgelegd waarna hij beroepbaar werd gesteld. Zijn adres en telef. nr. zijn: Prinses Christinaweg 17, 4151 CH Acquoy, tel. 03458-1516.

Ned. Geref. Kerk van Dalfsen

De kerkeraad heeft een beroep uitgebracht op kandidaat W. van der Wind te Acquoy, ter vervulling van de vacature, ontstaan door het vertrek van ds. J. van Atten.

Theologische Studiebegeleiding (TSB)

Afscheidslezing drs. O. Mooiweer
Zaterdagmiddag 10 december 1994
hoopt drs. O. Mooiweer afscheid te nemen als studiebegeleider. Meer dan 15 jaar heeft hij, naast z'n werk in de gemeente van Enschede-Noord, in dienst van de kerken studenten in de theologie begeleid op hun weg naar het ambt van Dienaar des Woords. Om 14.00 uur hoopt drs. Mooiweer zijn afscheidslezing te houden, aansluitend is er een korte plechtigheid en een afscheidsreceptie in de aula van de Theologische Universiteit van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Apeldoorn.

Voor de Raad van Toezicht en Advies,
Ds. J. Bouma, voorzitter
G. Alkema, secretaris

Onder andere(n)

Missionair-diaconaal project Amsterdam-West

Op maandag 21 november vond de ondertekening plaats van de overeenkomst tussen de deelnemende kerken in het Missionair-Diakonaal Project Amsterdam-West.

In dit project (1 januari 1995-31 december 1999) participeren de Christelijke Gereformeerde Kerk te Amsterdam-West, de Hervormde Jeruzalemkerk in Amsterdam-West en de Nederlands Gereformeerde Kerk in Amsterdam-Tuinsteden-Zuid-West.

De Hervormde Bond van Inwendige Zending op G.G. te Amersfoort heeft dit project aanvaard en de evangelist Albert Witting daarvoor beschikbaar gesteld.

Een begeleidingscommissie, samengesteld uit leden van de deelnemende kerken, een staf lid van de IZB en moderamenlid van de centrale kerkeraad der Hervormde Gemeente te Amsterdam, begeleidt het gehele project. De activiteiten in het kader van dit project vinden plaats in het centrum 'Westerwijk', Admiraal de Ruijterweg 148/150.

voor een half jaar

Opbouw

Graag wil ik gebruik maken van de cadeaubon voor een half jaar Opbouw. Ik reken erop dat het abonnement na die tijd niet automatisch doorloopt.

naam :
 straat, huisnr :
 postcode :
 woonplaats :
 datum van inzending : nr.

Een goeie tip!

Gun uw vrienden en familie eens een grondige kennismaking met *Opbouw*. Dat kan door hen een fraai ontworpen Cadeaubon à f 25,-, goed voor een halfjaar Opbouw te geven.

Dat gaat als volgt:

- Bestel bij de administratie, mw. M. v. Veelen-Vreugdenhil, Hunze 16, 2911 EH, Nieuwerkerk a/d IJssel (tel. 01803-20205) de cadeaubon.
- Voeg een girobetaalkaart van f 25,- bij of maak dit bedrag over op postbankrekening 404945 t.n.v. 'Opbouw' te Nieuwerkerk a/d IJssel.
- Na ontvangst van het geld wordt de cadeaubon u toegezonden.
- Degene die u met de cadeaubon hebt blij gemaakt, stuurt de onderste helft ingevuld terug, waarna het abonnement begint.

Voor de a.s. Kerstdagen

Filippus – Uitgaven

Kerstgedachten, door ds. C. van de Velde

Dit boekje wil een hulp zijn op weg naar de Kerstdagen en daarna weer terug naar het gewone leven van elke dag. De droogbloemmotieven zijn vervaardigd door Heleen van de Velde-Blok.

Prijs: f 14,95

Kerst, een tijd van komen, door drs. W. Kats

Van dit boekje is reeds een 2e druk verschenen. Over het thema 'komen', wordt aan de hand van meditaties, liederen en gedichten nagedacht over de komst van Christus.

Het boekje dat een pastoraal karakter heeft, is zeer geschikt als kerstattentie.

Prijs: f 8,65

Een kind is ons geboren, door ds. A.S. Rienstra

Door middel van een aantal meditaties wordt de betekenis van het kerstevangelie overdacht. Het geheel wordt afgewisseld met liederen, gedichten en prachtige foto's. Eveneens geschikt als kerstattentie.

Prijs: f 6,25

De omgekeerde wereld, door drs. W. Kats

In deze uitgave gaat het over het Magnificat, de lofzang van Maria. Door de opzet van het boekje, is het ook bruikbaar buiten de tijd van advent en kerst.

Prijs: f 11,50

Een set van 6 gesorteerde Kerst- en Nieuwjaarskaarten

Geïllustreerd door Heleen van de Velde-Blok, tegen een zeer aantrekkelijke prijs!

Prijs per set – incl. envelop – f 3,50

Gerzende Kerstdagen
in een
Voerspoedig Nieuwjaar

BESTELBON

Hierbij bestel ik

..... ex. Kerstgedachten, door ds. C. van de Velde	f 14,95
..... ex. Kerst, een tijd van komen, door drs. W. Kats	f 8,65
..... ex. Een kind is ons geboren, door ds. A.S. Rienstra	f 6,25
..... ex. De omgekeerde wereld, door drs. W. Kats	f 11,50
..... set (s) Kerst- en Nieuwjaarskaarten, incl. envelop à	f 3,50

Naam :

Adres :

Postcode : Plaats :

FILIPPUS-Uitgaven

Antwoordnummer 1513, 6800 WC Arnhem

BETAALBARE CADEAUTJES MET EEN FIJNE INHOUD? EEN EB-BOEK!

Waarom zou u dit jaar niet eens iets anders sturen dan een kerstkaart? De EB heeft ca. 10 bundels in voorraad en elke bundel kost rond de vijf gulden. Om te sturen aan vrienden, kennissen, relaties, e.a. Ook als bijsluiter bij een kerstpakket bijv. (bij aantallen korting). Voor inlichtingen:

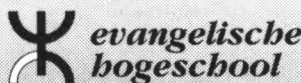

Elisabethbode
 Postbus 2 – 7260 AA Ruurlo
 Tel. 05735-2233
 Fax 05735-2334

EH Basisjaar

Eerst EH dan Ing.

Ga je straks studeren aan hogeschool of universiteit? 'Doe' dan eerst het Basisjaar van de Evangelische Hogeschool. Da's een leerzaam jaar vol principiële vorming. Zonder de praktische vaardigheden te vergeten. Kortom: een jaar waar je als toekomstig HBO'er veel plezier van hebt. Interesse? Vraag de studiegids aan!

Drentsestraat 1, Amersfoort, 033-621731

Principiële kwaliteit

Ja! Stuur mij de studiegids.

Naam:

Adres:

Postcode:

Woonplaats:

Bon opsturen naar:
 EH, Postbus 957, 3800 AZ Amersfoort

„Mijn genade is u genoeg”
2 Cor. 12:9

In de vrede van Christus is ontslapen mijn lieve man, onze lieve vader en opa

HEINE MELLE MULDER

op de leeftijd van 82 jaar.

Officier in de orde van Oranje Nassau
Lid van Verdienste van het Nederlands Bijbelgenootschap

Kampen: A.J. MULDER-WIGBOLDUS
Hardinxveld-Giessendam: THEO MULDER
JANNY MULDER-VAN HOUWELINGEN
Reinier
Anne Marie
Hanneke
Leander
Kampen: ROELF MULDER
COBY MULDER-SLEURINK
Evelien en Etienne
Melchior
Hilde
Kampen: JEANNE KLOOSTERZIEL-MULDER
FRANS KLOOSTERZIEL
Annet en Richard
Jeroen en Wilma
Helmer

19 november 1994
Jan van Arkelstraat 25
8266 CK Kampen

De begrafenis heeft in besloten kring plaatsgevonden.

In Gods Hand geborgen

*Wij leggen onze dode
in de akker
als zaad
dat men met tranen heeft gezaaid
maar Christus roept
hem straks
weer feestelijk wakker
wanneer Zijn oogst
door engelen
wordt gemaaid.*

Na een moeilijke lijdensweg is nu in Gods hand geborgen mijn lieve man, onze vader, groot- en overgrootvader

LEENDERT DEN BOER

* 23 augustus 1917

† 12 november 1994

Apeldoorn: J.P. DEN BOER-RAVENSBERGEN
Kinderen
Klein- en achterkleinkinderen

Dianalaan 3
7321 GK Apeldoorn

De teraardebestelling heeft woensdag 16 november jl. plaatsgehad op 'Heidehof' te Ugchelen.

Stichting ter bevordering van de kennis van de Reformatie

Congres 1994

op **15 december** a.s. in **Apeldoorn** (aanvang 10.00 uur; plaats: Universiteitsgebouw, Wilhelminapark 4)

Sprekers i.v.m. het thema **eschatologie** zijn:

drs. M.A. van den Berg: Eschatologie bij Calvijn

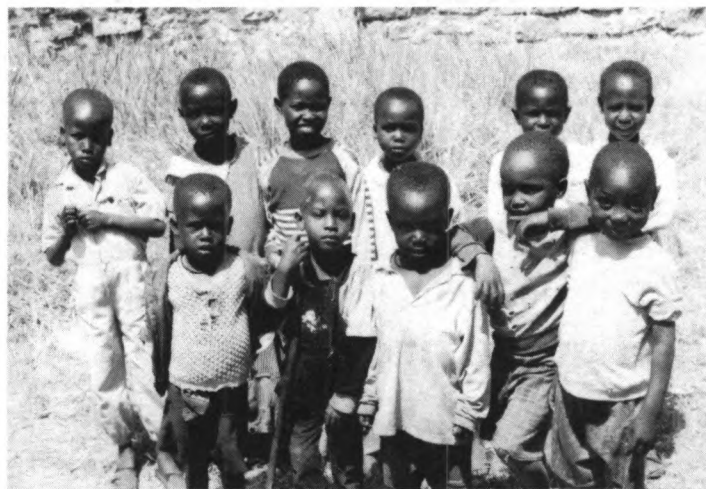
prof.dr. S. Voolstra: Doperse eschatologie

dr. H.J. Selderhuis: Progressie en Restitutie – Bucers eschatologie

Aan de workshops werken mee: prof.dr. F. van der Pol, prof.dr. W. van 't Spijker, drs. E.A. de Boer en dr. W.J. van Asselt (nadere informatie/opgave: tel. 038-544180).

Onze nieuwe uitgave: **Reformatie: prediking en ambt** (congreslezingen 1992 en 1993) verschijnt binnen enkele weken. Bestel nu door f 30,- over te maken op giro 4098123 t.n.v. genoemde Stichting te Pijnacker en u krijgt het boek per post. Voor f 24,50 is verkrijgbaar: **Gelovig kruisdragen**. Preek van Bullinger, vertaald en ingeleid door prof.dr. F. van der Pol.

de straat is hun huis..!

Deze kinderen leven op straat in Kenia. Ze hebben al zoveel meegemaakt. Ze kunnen zich aan niets of niemand meer hechten. Een predikant geeft ze iedere dag te eten, spreekt met ze en probeert ze verder te helpen. "Redt een Kind" maakt dit werk mogelijk. Dit kan als u òns helpt!

geef uw gift nu!
Giro 1599333
bank 37.73.32.860

stichting

redt een kind

Papaverstraat 19, 7731 VS Ommen, Tel. 05291 - 55907
Postbank: 1599333 tnv Stichting Redt een Kind te Ommen
Bank: ABN/Amro te Doorn rek. nr. 37.73.32.860